

ЕКОНОМІКА

Марія Парахіна, Тетяна Полушкіна

●

ЕКОНОМІЧНИЙ ЧИННИК У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Націогенез як наукова проблема спрямована на з'ясування умов виникнення генетично і соціально споріднених людських популяцій, їх консолідаційний розвиток і процеси історичного буття, наслідком чого стає утворення самоорганізованих, самодостатніх, самоусвідомлених людських згромаджень, які прийнято називати націями.

Тільки-но Україна виборола державну незалежність, як проблема етногенези українців стала стрижневою. А вже формування ідеології національного буття органічно поєдналося з питанням походження українців, їх етнічною історією. Самоусвідомлення себе як нації передбачає не тільки етнокультурну спільність, але й розширення єднання на економічну, соціальну та політичну сфери.

Основні економічні підвалини розвитку сучасного українського народу або українського етносу були закладені на рубежі XIX-XX століть, коли Україна перебувала у складі Російської імперії¹. Визначальними факторами стали наявність значних запасів мінеральних ресурсів, сприятливі для успішного розвитку сільського господарства кліматичні умови та вигідне для торговельних, в тому числі зовнішньоекономічних зв'язків, розташування. Багаті природні ресурси України протягом довгого часу були визначальним фактором її економічного розвитку, спрямовували його у відповідному напрямку.

На рубежі XIX-XX століть, коли Україна, хоча і як складова частина іншої держави, виступила гідним учасником на арені міжнародної торгівлі, напрямки експорту та імпорту визначились у контексті активної експлуатації природних ресурсів - сільськогосподарських та мінеральних.

Наприкінці XIX та на початку XX століть склалась основна спеціалізація української економіки, яка зумовлювалась фактором перебування України у складі великої держави імперського типу. Економіка України не розвивалась як самостійна система, вона становила складову частину економіки величезної країни з яскраво вираженою регіональною спеціалізацією. Така тенденція склалась за часів перебування українських земель у складі Російської імперії й остаточно розвинулася і зміцніла в господарській системі Радянського Союзу. Для України ця спеціалізація полягала у виробництві в першу чергу таких видів продукції: чавун, сталь, вугілля, залізна руда, важке машинобудування, окремі види сільськогосподарської продукції.

У другій половині XX століття до цього додалась високотехнологічна промисловість. Значну роль в українському радянському промисловому виробництві також посідав військовий комплекс. Частина мілітаризованої

промисловості Української РСР становила приблизно сорок відсотків². Така спеціалізація української економіки підтримувалася з центру держави, а командно-адміністративна система радянського управління успішно забезпечувала її функціонування. Незалежна українська держава на початку 90-х років отримала у спадок від радянських часів економіку, яка була великою мірою інтегрована в загальносоюзну і залежна від зв'язків з іншими регіонами колишнього СРСР. Перед розпадом СРСР 2000 найбільших українських підприємств перебували у підпорядкуванні загальносоюзних міністерств, і лише приблизно одна п'ята частина української промислової продукції набувала вигляду кінцевого завершеного продукту на території України. Відповідно, розрив союзних зв'язків став болісним моментом для економіки новоствореної держави.

Україна отримала незалежний статус, маючи застаріле виробниче обладнання, а також надзвичайно енергоємне виробництво. В умовах економічної кризи 90-х років оновлювати виробничі фонди було неможливо. В жодній країні світу в мирний час не відбувалося такого падіння економічних показників. Радянська командно-адміністративна система, екстенсивним методом експлуатуючи і спустошуючи українські запаси природних енергоносіїв, фактично підірвала основи, на яких могла б ґрунтуватися самостійність і самодостатність сучасної української економіки. Тепер Україна, яка раніше була найбільшим в Союзі експортером газу і одним з найбільших постачальників вугілля, змушена закуповувати ці енергоносії за кордоном, витрачаючи значну частину валютних ресурсів. Радянська політика суттєвою мірою позбавила незалежну Україну важливої частини економічної бази - власних енергоресурсів.

Зростання обсягів виробництва в першу чергу пов'язано з такими видами конкурентоспроможної продукції, як труби у чорній металургії, літаки, судна, автомобілі - у машинобудуванні, трикотажні вироби - у легкій промисловості, азотні мінеральні добрива - у хімічній та нафтохімічній промисловості тощо.

Збільшився випуск продукції кінцевого споживання, особливо призначеної для внутрішнього ринку. Протягом 2000-2003 рр. випуск продукції машинобудівної промисловості зріс на 107,1 відсотка. У 2003 р. істотно зросли обсяги виробництва наукоємних галузей транспортного машинобудування.

Попри певні успіхи останніх років, у промисловості залишаються відкритими численні проблеми, зокрема пов'язані із необхідністю подальшої розробки і змін нормативно-правової бази, що регулює діяльність у цій сфері, та інноваційного розвитку галузі.

Економічна стабілізація в державі має бути пов'язана із зростанням ролі соціальної політики. Зокрема Державний бюджет на 2005 рік є найбільш соціально орієнтованим за весь період незалежності. Працюючи над бюджетом, уряд намагався в першу чергу вирішити такі завдання: усунення розбалансованості бюджету та досягнення його бездефіцитності, припинення нарощування боргів України, забезпечення рівності умов оподаткування, встановлення справедливих пенсій, наближення до рівня достойної заробітної плати, подолання бідності, боротьба з корупцією, реалізація нової політики підтримки бюджетних секторів.

Бюджет передбачає поліпшення оплати праці у державному секторі. Середня заробітна плата працівників державної сфери збільшиться на 57%, одночасно збільшується диференціація розмірів окладів цих працівників - вона зростає у 3,3 разу. У новому бюджеті було передбачено зрівняння розміру мінімальної заробітної плати з мінімальною пенсійною виплатою. Також очікується збільшення протягом року розміру мінімальної зарплати на 40%. Законом «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік»³ передбачається зменшення розриву в оплаті праці в економіці та бюджетній сфері.

Закон реалізує нову політику щодо роботи бюджетних секторів. Зокрема, аграрний сектор отримує можливість залучити додатковий ресурс на різного роду програми на 1 мільярд 300 мільйонів гривень.

Сільське господарство було однією з основних, якщо не головною економічною

підвалиною зародження та розвитку українського народу. Тому проблема земельних відносин традиційно в Україні має надзвичайно важливе значення. Україна переважає будь-яку з європейських країн за кількісними та якісними показниками земельних ресурсів у співвідношенні з чисельністю населення, проте на сучасному етапі є неконкурентоспроможною у порівнянні з тими ж країнами. Криза в аграрному секторі проявилася у значному падінні виробництва.

Земля є об'єктом власності українського народу, проте за радянської доби було ліквідовано таке основне підґрунтя ефективності сільського господарства, як приватну власність на землю. Реформування відносин власності в пострадянський період зумовило необхідність земельної реформи⁴.

Перший етап реформування земельних відносин, коли відбулась інвентаризація земель, їх роздержавлення і передача у власність юридичним особам, припав здебільшого на середину 90-х років. Етап паювання та приватизації землі було завершено до 2001 р., визначено власників і землекористувачів, якими стали 22 млн. українських громадян⁵. Після приватизації земельних фондів у 2001 р. у державній власності залишилося 49,7% всіх земель. Відбулося паювання 26,4 млн. га земель, що були передані в колективну власність 11419 підприємствам⁶.

Двадцять перше століття - це час становлення нових відносин у сільському господарстві, побудованих на принципах приватної власності та ринкової економіки. Новий Земельний кодекс України, прийнятий 25 жовтня 2001 року, завершив законодавче оформлення принципів відносин власності в аграрному секторі. Цей кодекс закріплює землю у власності людей, які протягом 1994-2001 рр. одержали на це право. Продовженням законодавчого процесу в сфері земельних відносин став прийнятий 22 травня 2003 р. Верховною Радою України «Закон про землепорядкування», який встановлює правові та організаційні основи діяльності в сфері землеволодіння та землепорядкування. Відповідно до принципів нового Земельного кодексу приймаються нормативно-правові акти, що мають забезпечувати та регулювати подальший розвиток земельної реформи, зокрема реалізацію на практиці права власності на землю у питаннях її купівлі-продажу.

Юридичне оформлення підвалин економічного розвитку незалежної України розпочалося у Законі «Про економічну самостійність Української РСР» від 3 серпня 1990 р., який створювався на основі Декларації про державний суверенітет України. У ньому було визначено зміст, мету і основні принципи економічної самостійності України як суверенної держави, механізм господарювання, регулювання економіки і соціальної сфери, організації фінансово-бюджетної, кредитної та грошової системи України. Проте якість законодавчого процесу української держави виявилася незадовільною і потребує поліпшення. Нормативно-правова база, яка регулює економічні відносини в країні, а також сферу зовнішньоекономічних зв'язків, формувалась в Україні дуже повільно. Протягом більше десяти років незалежності не було системи логічно завершеного законодавчого забезпечення, відбувались і відбуваються зміни чинного законодавства.

Загалом для української економічної політики одним з першочергових завдань є політико-правове забезпечення макро- і мікроекономічного середовища, яке формує стимули для ефективної економічної діяльності, а також забезпечення інституціональної інфраструктури - прав власності, законності та правопорядку, а також норм, які заохочують ефективне довготермінове інвестування⁷.

Однією з основних підвалин економічного розвитку української нації має стати встановлення та розвиток взаємовигідних економічних зв'язків з іншими країнами, а також захист економічних інтересів своєї країни.

Сучасна експортно-імпортна структура української зовнішньої торгівлі відображає загальні вади української економіки, реформування якої проходило повільно та непослідовно. У сучасному постіндустріальному світі головний акцент ставиться на високотехнологічну продукцію та інтенсивне зростання обсягів сфери послуг.

Загалом протягом 2000-2003 рр. можна говорити про високі темпи зростання

експорту товарів, який збільшився майже вдвічі. Серед позитивних тенденцій варто відзначити прискорення темпів зростання експорту машинобудівної продукції, проте її споживачами залишаються країни СНД, тоді як держави з розвинутою економікою самі є постачальниками машинобудівної продукції в Україну⁸.

Надзвичайно важливою проблемою економіки України, зокрема її зовнішньоекономічних зв'язків, є необхідність імпорту у значних обсягах таких видів енергоносіїв, як нафта та природний газ. Цією проблемою українська держава завдячує командно-адміністративній системі радянської економіки, коли штучно створювався більший за необхідний економічний взаємозв'язок регіонів і взаємозалежність економіки різних республік. При наявності в радянській державі великих запасів енергоносіїв і внутрішніх низьких цінах на них в Україні було сформовано надзвичайно енергоємне виробництво, яке використовувало в першу чергу нафтогазові види палива, а не донецьке вугілля. При цьому в Україні весь час скорочувався видобуток вугілля і використання атомної енергії, яка дискредитувала себе у зв'язку з чорнобильською трагедією. Україна має одне з найенергоємніших виробництв у світі, а запроваджувати енергозберігаючі технології в період реформування української незалежної економіки було неможливо через брак коштів в умовах загальної економічної кризи.

Напрямки зовнішньої торгівлі України також склалися достатньо давно. Можна навіть казати про те, що їх підвалини було започатковано ще в імперський період. На початку ХХ століття основний товарообіг України був із іншими регіонами імперії, в радянські часи - з республіками СРСР. У нинішній час найбільший обсяг імпорту та експорту української держави припадає на країни СНД та Балтії.

Близько тридцяти відсотків експортно-імпортних зв'язків України припадає на країни Європи. Протягом останніх років при збереженні загальних тенденцій в географічній структурі зовнішньоторговельних зв'язків України спостерігаються деякі зміни: скорочується товарообмін з країнами СНД та Росією - основним економічним партнером України, при цьому зростають обсяги експорту до інших регіонів, зокрема до європейських держав.

Загалом внаслідок повільного реформування економіки в українській державі зовнішньоекономічні зв'язки активніше розвивалися в тих напрямках, які були започатковані за радянських часів. Хоча на сучасному етапі українська економіка поступово відходить від старої радянської моделі.

Протягом 1996-2003 рр. обсяги зовнішньоторговельного обороту України та країн ЄС збільшилися з 12,9% до 22,5% від загальної суми, в абсолютних показниках це становить відповідно від 4,9 млрд. дол. до 10,4 млрд. дол. США. Серед країн сучасного ЄС основними торговельними партнерами України є Німеччина, Італія та Великобританія, Польща, Угорщина та Словаччина. У прагненні розширювати сферу зовнішньої торгівлі Україна підписала за станом на 18 лютого 2004 р. 23 двосторонніх протоколи з доступу до ринків товарів та послуг: з Мексикою, Уругваєм, Новою Зеландією, Канадою, Південною Кореєю, Словенією, Латвією, Грузією, Індією, Угорщиною, ЄС, Чехією, Словаччиною, Болгарією, Кубою, Ізраїлем, Естонією, Польщею, Таїландом, Бразилією, Швейцарією, Парагваєм, Малайзією.

У сучасній світовій торгівлі спостерігаються процеси, в результаті яких провідне значення отримує торгівля інформацією та послугами, науково-технічна та виробнича кооперація, тоді як необхідно констатувати, що економічні відносини України з розвиненими державами ще не вийшли на цей рівень.

Загалом слід зазначити, що основні проблеми в сфері економіки, з якими зіткнулася незалежна українська держава і які на сучасному етапі не вдалося повною мірою вирішити, сформувалися ще під час перебування України в складі СРСР і навіть Російської імперії. Зокрема ще на початку ХХ століття було закладено напрямки розвитку української економіки, які тривалий час залишалися пріоритетними: важка промисловість, у тому числі металургійна та машинобудівна, кам'яновугільна промисловість, велика роль завдяки сприятливим природним умовам відводилася сільському господарству.

На рубежі XIX-XX ст. склались основні особливості і структура українських експортно-імпортних зв'язків із домінуванням в експорті продукції сировинної спрямованості та першого ступеня обробки, а в імпорті - високотехнологічної продукції. І тоді, і зараз велику роль в імпорті відіграють товари легкої промисловості. Тісні економічні зв'язки в межах єдиної держави в попередні часи зумовлюють те, що зараз головними торговельними партнерами України є держави колишнього Радянського Союзу. Хоча ця тенденція поступово долається, і географічні межі торговельних відносин України розширюються.

Особливості функціонування великої мультинаціональної держави зумовлювали таку модель економічного розвитку, коли одні регіони піднімалися за рахунок інших, була сформована їх чітка спеціалізація. Ця модель передбачала тісний взаємозв'язок, навіть взаємозалежність регіонів, яка часто створювалася штучно⁹. Ще в радянські часи економіка України була орієнтована на споживання енергоносіїв з інших союзних республік. І однією з найважливіших створених таким чином проблем зовнішньої торгівлі є необхідність імпортування у великих обсягах нафти та природного газу, що потребує значних валютних витрат, ускладнює дотримання позитивного балансу у сфері зовнішньої торгівлі.

Основні економічні підвалини, на яких має ґрунтуватися розвиток української нації, базуються на багатьох факторах. І одним з найважливіших, поруч із всім вищесказаним, є підвищення самодостатності вітчизняної економіки, зростання, наскільки це можливо на сучасному етапі цивілізаційного розвитку, її незалежності від зовнішніх чинників. Історично сформована залежність української економіки від енергетичних поставок з інших країн виснажує фінансові ресурси країни, які могли б спрямовуватися на інноваційний розвиток, адже саме інновації є обов'язковою умовою перетворення українського виробництва на конкурентоспроможне як на внутрішньому ринку, так і на зовнішньому. Спостерігається надзвичайно низький рівень продуктивності при величезних потенційних можливостях традиційно базової для України галузі - сільського господарства. Для нього залишаються актуальними проблеми становлення відносин власності та інноваційного розвитку. Потребує подальшого поліпшення фінансова система. Вітчизняна економіка ще не пододала ті всеохоплюючі кризові явища, які зумовлені тривалим перебуванням України у складі СРСР і Російської імперії.

Успішний економічний розвиток нації неможливий без належного законодавчого та нормативного забезпечення, тоді як в Україні система нормативно-правових актів, які регулюють не лише економічні відносини, але й усі сфери життя, перебуває на стадії формування. Для української економіки все ще актуальні проблеми належного законодавчого забезпечення відносин власності в усіх сферах економічної діяльності, податкового навантаження на суб'єкти виробничої та підприємницької діяльності, власне стягнення податків. Постійно приймаються нові закони, які можуть суперечити вже існуючим, скасовуються старі нормативні акти. Це створює ситуацію нестабільності, що не сприяє економічним відносинам всередині країни і стає на заваді налагодженню зовнішньоторговельних відносин, зокрема привабливості інвесторів. Неврегульованість у законодавчій сфері та високий рівень корупції підтримують негативний імідж України на світовій арені, зокрема в сфері зовнішньоекономічного співробітництва. Існує безпосередній зв'язок між створенням демократичної правової держави та її ефективною економічною політикою, тому економічні перетворення в нашій країні мають відбуватись у контексті загальної демократизації, законотворчого процесу, який забезпечить успішне функціонування державних інституцій, приватних структур та забезпечення прав і можливостей кожної особистості.

Джерела та література:

¹ Коропецький І.С. Дещо про минуле, недавнє минуле та сучасне української економіки. - К.: Либідь, 1995. - С. 44.

² Врублевський В., Хорошковський В. Український шлях. Начерки: геополітичне становище та національні інтереси України. - К., 1997. - С. 114.

³ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік»// Урядовий кур'єр. -2005. - 31 березня. - №58. - С. 4-23.

⁴ Корнієнко В. В. Здійснення земельної реформи в Україні (1990-2002). Історичні уроки та наслідки. - Автореф... канд. іст. наук. - Луганськ, 2003. - 20 с. - С. 13.

⁵ Завальнюк О. М., Рибак І. В. Новітня аграрна історія України. - Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2004. - С. 235.

⁶ Барановська Н. П., Верстюк В. Ф., Віднянський С. В., Герасимчук М. С., Горбик В. О. Україна: утвердження незалежної держави (1991-2001). - К., 2001. - С. 243.

⁷ Барановський Ф. В. Економічна політика держави: політологічний аспект. - Автореф... канд. політ. наук. - К., 1999. - 22 с. - С. 14.

⁸ Там само.

⁹ Литвин В.М. Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті роки ХХ ст.) / НАН України; Інститут історії України / Під ред. В.А. Смолія.- К.: Наукова думка, 2001. - С. 161.

Володимир Савченко

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РОЗВИТОК І ЙОГО ОБГРУНТУВАННЯ У КОРОТКОСТРОКОВИХ ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТАХ РЕГІОНУ

Забезпечення сталого регіонального соціально-економічного розвитку на основі підвищення ефективності та інтенсифікації виробництва неможливе без залучення і раціонального використання інвестицій. Управління інвестиціями, необхідними для реалізації конкретних заходів, здійснюється регіональними органами влади. Проте не завжди в програмних документах чітко вказано інвестиційні пріоритети, виявлено першочергові заходи з поліпшення інвестиційного клімату конкретної території, обгрунтовано ефективність впровадження проектів.

Інвестиції виступають об'єктом дослідження в роботах багатьох українських вчених. Зокрема залучення інвестицій в регіональний розвиток розглянуто в працях І.Лукінова, М. Долішнього, С. Романюка, П. Орлова та ін. Але програмно-цільові методи управління інвестиційним розвитком недостатньо широко висвітлені в цих та деяких інших роботах. Тому метою даної статті є розробка методичних положень складання розділу «Інвестиції» короткострокової програми соціально-економічного розвитку регіону.

Головною метою цього розділу є сприяння створенню соціально-економічних, організаційних, правових умов для забезпечення стійкого розвитку економіки і соціальної сфери регіону на основі постійного відтворення та ефективного використання природно-ресурсного і науково-технічного потенціалів, розгортання підприємництва, підвищення рівня життя населення, розв'язання екологічних проблем.

Головні завдання розділу спрямовані на розвиток та підтримку інвестиційної діяльності, створення організаційно-економічних умов для її розвитку і формування механізму регулювання та координації, які сприятимуть:

- максимальному поєднанню інтересів суб'єктів інвестиційної діяльності та відповідних адміністративно - територіальних одиниць, впровадженню ефективного державного регулювання у сфері інвестування;
- використанню регіональних особливостей і вигідного географічного положення, природно-ресурсного потенціалу;
- стимулюванню підприємницької ініціативи за рахунок власних фінансових, майнових, трудових, інтелектуальних ресурсів території;
- забезпеченню продуктивної зайнятості населення шляхом створення нових

економічно доцільних робочих місць, самозайнятості;

- підтримці інвестиційно-інноваційної діяльності, запровадженню ефективних механізмів залучення інвестицій, міжнародної технічної допомоги;

- посиленню ресурсного та інформаційного забезпечення суб'єктів підприємництва;

- удосконаленню інфраструктури підтримки інвестиційної діяльності на регіональному рівні та територіях відповідних рад;

- забезпеченню сфери підприємництва кваліфікованими кадрами і підвищенню підприємницької культури населення;

- наповненню Державного і місцевого бюджетів;

- насиченню ринку споживчих товарів та послуг, вирішенню соціально-побутових проблем.

Положення цієї частини програми повинні передбачати:

- регулювання інвестиційної діяльності виконавчою владою;

- особливості правосуб'єктності, права та обов'язки учасників процесу, їхню відповідальність;

- порядок ведення інвестиційної діяльності, її основні стадії, комплекс форм участі суб'єктів, процедури;

- механізм фінансового забезпечення, форми місцевого фінансування, залучення коштів юридичних і фізичних осіб, зацікавлених в ефективному розвитку інвестиційної діяльності;

- комплекс пільг, компенсацій і стимулів митного, валютно-фінансового, податкового та іншого характеру, порядок проведення процедур (реєстрація, експертиза, контроль, юридичний захист прав суб'єктів інвестиційної діяльності і т.п.);

- форми міжнародного співробітництва.

Основні заходи, запропоновані в програмі, мають включати в себе:

- концентрацію інвестицій на пріоритетних напрямках;

- визначення потреб у капітальних вкладеннях, що фінансуються за рахунок Держбюджету та позабюджетних фондів.

Вихідним пунктом розроблення розділу «Інвестиції» є балансові розрахунки підприємств області - учасників інвестиційного процесу, в яких на попередній стадії планування визначаються можливі ресурси нагромадження капітальних вкладень.

Автор пропонує наступні етапи розроблення та формування розділу програми:

- 1) дослідження стану інвестиційної привабливості;

- 2) аналіз виконання інвестиційних проектів, що реалізуються;

- 3) вивчення можливості підвищення інвестиційної та інноваційної активності суб'єктів господарювання;

- 4) формування пріоритетних напрямів інвестиційної діяльності;

- 5) розробка заходів із залучення інвестиційних ресурсів;

- 6) розробка конкретних інвестиційних заходів.

Інвестиційну активність в регіоні перш за все зумовлює його інвестиційна привабливість, яка характеризує можливості ефективного освоєння інвестицій. Тому першим етапом розробки даного розділу програми є визначення рівня інвестиційної привабливості області в якісному та кількісному відношенні.

Інвестиційна привабливість регіону прямо залежить від рівня розвитку виробничої та соціальної інфраструктур. Головною складовою інфраструктури виступає інвестиційна, оскільки від її ступеня розвитку залежить можливість швидкої реалізації інвестиційних проектів.

Для проведення аналізу інвестиційної привабливості необхідно підготувати та опрацювати наступну інформацію:

1. Перелік підприємств, закладів і установ, що займаються інвестиційною діяльністю.

2. Загальна характеристика стану інвестиційної діяльності (обсяги, структура),

прогноз та перспективи на майбутнє.

3. Науково-технічний, інноваційний, інвестиційний потенціал (загальний огляд з посиланням на конкретні приклади).

4. Рівень науково-технологічного, фінансово-економічного та соціального розвитку (порівняльний аналіз), перспективи.

5. Коопераційні зв'язки виробників (у межах області, України).

6. Трудові ресурси (стан, зміни, перспективи).

7. Основні проблеми розвитку та шляхи їх розв'язання.

Особлива увага має бути приділена аналізу інвестиційного потенціалу провідних виробників, які є бюджетоформуючими та високотехнологічними.

Визначення рівня інвестиційної привабливості області дозволить у прогнозованому довгостроковому періоді активізувати інвестиційну діяльність, розв'язати такі основні соціально-економічні проблеми, як поліпшення демографічної ситуації, поступовий розвиток малих міст і депресивних територій, пом'якшення територіальних диспропорцій у розвитку продуктивних сил регіону, розвиток аграрного сектора, забезпечення ефективного використання туристичних та рекреаційних можливостей.

Інвестиційна активність є найважливішою передумовою ефективного функціонування економіки області, оскільки сприяє формуванню виробничого потенціалу на новій науково-технічній основі і забезпеченню конкурентоспроможності продукції та послуг на внутрішньому і зовнішньому ринках. Вона досягається за допомогою зростання обсягів реалізованих інвестиційних ресурсів і найоптимальнішого використання їх у пріоритетних сферах.

Використання економічних та адміністративно-правових важелів активізації інвестиційної діяльності повинне будуватися на принципах системності, комплексності і погодженості інвестицій. Необхідною умовою активізації інвестиційної діяльності є створення нової ринкової інфраструктури, здатної організувати стійкий інвестиційний процес і міжгалузеве переливання капіталу в масштабах галузей на території регіону. Розвиток інфраструктури є одним з найскладніших завдань, що вимагає надання розширених повноважень місцевій адміністрації для пошуку засобів їх вирішення. При цьому необхідно використовувати весь спектр фінансового інструментарію, починаючи з організації муніципальних позик і закінчуючи створенням цільових фондів.

На даному етапі необхідне проведення аналізу інвестицій в основний капітал економіки регіону. Оцінюються: тенденції у використанні вкладень у базовому році та за ретроспективний період; динаміка обсягів інвестицій в основний капітал, питома вага їх загального обсягу у валовому внутрішньому продукті (ВВП) та її зміни; динаміка інвестицій в об'єкти виробничого і невиробничого призначення; розподіл за джерелами фінансування, галузевою структурою.

У розділі доцільно конкретизувати питання щодо створення на обласному рівні асоціації регіонального розвитку. Діяльність асоціації має бути спрямована на вирішення таких питань:

- підвищення ефективності діяльності органів державного управління, суб'єктів підприємництва, фінансово-банківських структур та громадських організацій щодо залучення інвестицій;

- запровадження цілеспрямованого інформування іноземних партнерів про інвестиційні можливості області, використовуючи при цьому сучасні інформаційно-комунікаційні технології та Інтернет;

- надання всебічної допомоги недержавним та змішаним інституціональним органам сприяння іноземним інвестиціям;

- максимально широке використання можливості міжрегіонального співробітництва області з регіонами іноземних країн для встановлення прямих контактів підприємств з іноземними інвесторами.

Усе це сприятиме підвищенню у прогнозованому періоді іміджу регіону на міжнародному рівні, значно поліпшить показник рівня розвитку регіональної

інфраструктури.

На регіональному рівні щорічно розробляється значна кількість стратегічних інвестиційних проектів, реалізація яких дасть можливість не тільки модернізувати та реконструювати існуючі виробництва, створити нові підприємства із налагодженим випуском сучасних видів продукції, але і працевлаштувати значну кількість безробітних. Аналіз виконання проектів, що реалізуються, пропонується здійснювати, виходячи з оцінки їх науково-технічної, економічної та соціальної ефективності.

Науково-технічна ефективність визначається рівнем новизни впроваджуваних проектів.

Економічна (комерційна) ефективність проектів визначається за допомогою економічних показників (прибуток, доход, мінімізація витрат на реалізацію проекту, максимізація доходу та інші).

Оцінку соціальної ефективності доцільно проводити за напрямками:

- поліпшення виробничого середовища, насамперед умов праці (забрудненість, безпека праці, температурний режим, шумовий та вібраційний фон тощо);

- покращання стану навколишнього природного середовища, що проявляється у ліквідації чи скороченні забрудненості техногенними викидами повітряного басейну, водоймищ, землі;

- отриманого ефекту (зміни кількості робочих місць, структури виробничого персоналу, його кваліфікації, рівня здоров'я працівників).

З перерахованих видів ефективності легше за все піддається вартісній оцінці економічний. Вимірником найчастіше виступають вартісне вираження економії виробничих ресурсів, забезпеченої за визначений період, і прибуток (загальний або чистий).

Щоб підвищити обґрунтованість оцінки капітальних вкладень, необхідно якомога повніше представити у вартісному вираженні складові соціальних (у т.ч. екологічних) результатів, які впливають на сумарний ефект.

Роботу над виконанням інвестиційних проектів потрібно організувати так, щоб система контролю носила випереджаючий характер. При цьому інформація повинна надходити не тільки про невиконані терміни робіт, але і на різних етапах виконання проектів.

На наступному етапі розробки даного розділу програми для формування пріоритетних напрямів інвестиційної діяльності пропонується створити робочу комісію (групу), до складу якої доцільно включити провідних спеціалістів, у тому числі працівників наукових, проектних організацій, установ, вищих навчальних закладів, а також представників підприємств.

Робоча комісія, на основі аналізу та узагальнення вищезазначених матеріалів, статистичних звітів, діючих програм і прогнозів, а також визначених на рівні області пріоритетів економічного та соціального розвитку, враховуючи загальнодержавні стратегічні і середньострокові пріоритетні напрями інвестиційної діяльності, формує свої регіональні напрями діяльності та готує до них техніко-економічні обґрунтування.

Техніко-економічне обґрунтування складається з чотирьох блоків: економічний, соціальний, науково-технічний та ресурсний.

Економічний блок повинен включати прогноз впливу сформованих пріоритетних напрямів інвестиційної діяльності, наприклад, на стан підвищення частки продукції у загальнообласних обсягах і здійснюватися на підставі очікуваної ефективності проектів, включених до пріоритетних напрямів інвестиційної діяльності. При цьому необхідно акцентувати увагу на взаємозв'язок науково-технічного рівня проекту з економічними та фінансовими показниками (збільшенням обсягів продукції, собівартістю та ефективністю витрат, зміною структури експорту, загальною сумою доходу від реалізації проекту тощо), які будуть досягнуті. Крім того, автор рекомендує в цьому блоці показати, які диспропорції та проблеми в економіці можна розв'язати при впровадженні конкретних проектів (наприклад, освоєння випуску

нових товарів та послуг з високою конкурентоспроможністю як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках).

Соціальний блок має включати в себе прогноз впливу пріоритетних напрямів інвестиційної діяльності на рівень життя та здоров'я населення, поліпшення умов праці, стан довкілля тощо.

Науково-технічний блок техніко-економічного обґрунтування формується з визначенням очікуваного рівня науково-технічного, технологічного розвитку та інноваційного потенціалу.

Ресурсний блок повинен включати в себе обґрунтування:

- можливостей забезпечення реалізації пріоритетних напрямів інвестиційної діяльності фінансовими ресурсами, в тому числі державною підтримкою та позабюджетними коштами;
- відповідності матеріально-технічної бази умовам реалізації річних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності;
- наявності науково-технічного потенціалу, науково-дослідних напрацювань тощо.

Варто також сформулювати вимоги і соціальні нормативи для визначення пріоритетів інвестиційної діяльності в області, створення відповідних міжгалузевих проєктів. У перелік завдань орієнтовно входять:

- стандартизація документального оформлення процедур розгляду, експертизи, реалізації проєктів;
- підвищення суспільної значимості інвестиційної діяльності, введення нових освітніх програм, розвиток системи безперервного підвищення кваліфікації у виробництві, сфері послуг;
- створення інфраструктури інвестиційної діяльності, допомога установам, що підтримують інвестиційну активність, сприяють устанавленню зв'язків між наукою та виробництвом;
- впровадження системи обліку, аналізу і прогнозування інвестиційних процесів в регіоні з метою заохочення кооперації та співробітництва різних інститутів при здійсненні інвестицій.

Сформовані пріоритетні напрями інвестиційної діяльності регіонального рівня, їх техніко-економічне обґрунтування разом з матеріалами аналізу стану економічного, інноваційного потенціалу та прогнозного виконання інвестиційних проєктів подаються у встановлений термін головному управлінню економіки для узагальнення і підготовки відповідних пропозицій по розгляду і відпрацюванню для подальшого включення у проєкт річної програми соціально-економічного розвитку області. Автор пропонує зміст пріоритетних напрямків надавати у формі таблиці (таб.1).

Таблиця 1

Пріоритетні напрямки інвестиційної діяльності

№ п/п	Пріоритетний напрям	Зміст заходів	Виконавці	Термін виконання	Джерела фінансування	Очікувана вартість	Прогнозний результат
1							
...							
n							

Розробка конкретних інвестиційних заходів повинна проводитися з урахуванням пріоритетних інвестиційних напрямів та аналізу існуючого стану соціально-економічного розвитку регіону. Доцільно навести всю необхідну інформацію про термін дії заходів, відповідальних виконавців, вартість та очікуваний результат. Обґрунтованість заходів повинна бути підтверджена розрахунками економічної ефективності як окремого проєкту, так і прогнозного результату функціонування економіки регіону в цілому.

Хід виконання інвестиційних заходів рекомендується контролювати та при необхідності коригувати не рідше двох разів на рік в установленому порядку, а також періодично заслуховувати на засіданнях у голови обласної державної адміністрації. Окремі важливі питання після попередньої підготовки повинні бути розглянуті на спеціально організованих нарадах.

Правильно розроблена інвестиційна складова короткострокової програми дасть змогу уникнути багатьох проблем, пов'язаних із обґрунтуванням інвестиційних пріоритетів, розподілом коштів на інноваційну діяльність, підвищить рівень обґрунтованості запропонованих заходів. У подальшому необхідно значну увагу приділити розробці методик розрахунку економічної та соціальної ефективності інвестиційних проектів, що впроваджуються в рамках програми.

Джерела та література:

1. Лукинов І. Інвестиційна активність в економічному оновленні і зростанні // Економіка України. - 1997. - № 8. - С. 4-8.
2. Романюк С., Коломійчук В., Дробот Н. Методичний підхід до визначення рейтингу інвестиційної привабливості території // Регіональна економіка. - 1999. - № 3. - С. 108-113.
3. Долішній М., Мошенець О. Ринкові механізми регіонального управління // Регіональна економіка. - 2001. - № 1. - С. 7-17.
4. Орлов П. Порівняльна оцінка ефективності капітальних вкладень // Економіка України. - 2004. - № 1. - С. 27-32.

Сергій Шкарлет, Олена Акименко

ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКІСНОЇ СУТНОСТІ ПОТЕНЦІАЛУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА У РЕСУРСНО-ПЕРЕТВОРЮВАЛЬНОМУ АСПЕКТІ

В аналітичному контексті наукової необхідності дослідження теоретико-методичних засад результативного формування стану економічної безпеки підприємства виявляється певна потреба ідентифікації якісної сутності базового елементу будь-яких причинно-наслідкових залежностей процесу функціонування підприємства, а саме - потенціалу його економічної безпеки. При цьому в економічній науці ми можемо ідентифікувати три основні аспекти щодо прикладного аналізу якісної сутності потенціалу взагалі та, відповідно, потенціалу формування результативності господарської діяльності і стану економічної безпеки підприємства. До таких аспектів, зокрема, ми відносимо:

- кібернетичну формалізацію діяльності підприємства як відкритої системи, що перетворює ресурси за модельною схемою «вхід - процес перетворення - вихід» та здійснює обов'язковий зовнішній обмін із зовнішнім середовищем;

- динамічну формалізацію діяльності підприємства як необхідність, об'єктивну потребу та обов'язкову вимогу комплексної адаптації підприємства до динаміки змін зовнішнього середовища;

- інноваційну спроможність підприємства гнучко та ефективно впроваджувати кібернетичний та динамічний аспекти формалізації.

Вищезазначені сутнісні аспекти достатньо чітко окреслюють дві взаємопов'язані множини наукових проблем формування потенціалу економічної безпеки підприємства, а саме:

по-перше, ідентифікація сутності об'єктивних можливостей підприємства щодо перетворення доступних і наявних ресурсів у споживчі блага із відповідною оцінкою рівня якісних показників такого перетворення. Дотепер сутність цієї наукової проблеми ототожнюється із обсягом наявних і доступних ресурсів підприємства. Тому

в цьому контексті основний наліг робиться на аналізі виробничих потужностей основного чинника перетворювальних можливостей підприємства - основних фондів (засобів праці). Однак враховуючи сучасні тенденції розвитку економіки, традиційні характеристичні інструменти аналізу виробничих потужностей суттєво втрачають власну актуальність та викликають певні сумніви у власній адекватності та достовірності за рахунок принципового методологічного ігнорування компліментарності ресурсів, орієнтації методики їх побудови на «вузькі місця» та практичне ігнорування проблем адаптації до зовнішніх умов. У такому ж стані опиняться й множина інструментів розрахунку показників ефективності використання ресурсів (предметів праці), тому що переважна більшість з них заснована на принципі зіставлення використаних ресурсів та отриманих результатів. У цьому аспекті зазначимо, що такі показники, безумовно, надають уявлення про ефективність використання певного ресурсу у прикладному аспекті, однак вони не можуть повною мірою задовольнити сучасні аналітичні потреби оцінки елементів потенціалу економічної безпеки підприємства у контексті наявності перетворювальних можливостей тому, що визначаються шляхом зіставлення витрат тільки одного з ресурсів із загальними результатами усього перетворювального процесу, порушуючи тим самим принцип ресурсної компліментарності. Підмножина показників рентабельності також не може бути характеристичним параметром ідентифікації потенціалу економічної безпеки підприємства в аспекті його перетворювальних можливостей тому, що знаходиться під значним впливом трендів цінової динаміки і більшою мірою характеризує взаємодію підприємства із зовнішнім середовищем, ніж внутрішню ефективність перетворювальних процесів підприємства.

По-друге, діагностики адаптаційних можливостей підприємства із відповідною оцінкою рівня якісних показників кінцевої адаптації на певному інтервалі часу. У контексті цієї наукової проблеми повною мірою спостерігається дія філософського закону «єдності та боротьби протилежностей». Так, наприклад, з одного боку - сучасний стан зовнішнього середовища будь-якого підприємства характеризується: нестабільністю технологій, що використовуються; стрімким динамізмом з одночасною індивідуалізацією споживчих вподобань і переваг; істотним зниженням темпів економічного зростання і одночасним посиленням конкурентної боротьби в «традиційних галузях»; суттєвим підвищенням впливу політичних і суспільних факторів на діяльність підприємств; стрімкими революційними змінами в галузях отримання, передачі та обробки інформаційних ресурсів [1, с.44], [6].

У такому аспекті достатній кількісно-якісний потенціал економічної безпеки підприємства у контексті його адаптаційних можливостей може бути сформований тільки за умов відповідності адаптаційних можливостей підприємства ступеню нестабільності зовнішнього середовища, що підтверджується теоремою необхідного розмаїття, що детально викладена в [7, с. 45]. І в той же час підприємства (як системи із властивостями складної структурно-функціональної організації, неадитивності, відкритості, соціальності та здатності до самоорганізації та саморозвитку) об'єктивним чином генерують власні телеомічні цілі, що відтворюються в існуванні концептуальної моделі функціонування на засадах безперервного прагнення до покращання власного становища у рамках зовнішньої системи вищого рівня шляхом розвитку власного потенціалу економічної безпеки. Детермінантом процесу розвитку підприємства є можливість та одночасна здатність його переходу у якісно новий стан зі збільшеним рівнем можливостей подальшого існування і розвитку [3, с. 343] на засадах теорії формування стану економічної безпеки підприємства як динамічного системного процесу із жорстко-кон'юнктивною триступеневою критеріальною спрямованістю ідентифікації економічної безпеки підприємства за комплексним правилом «ДСР» (дієвість, стійкість, релевантність), де на першому ступені реалізований принцип дієвості менеджменту підприємства як узгоджена системна взаємодія складових

підпроцесів діагностики, оцінки та управління ($x(t)=(x_1(t), x_2(t), \dots, x_n(t))$, $u(t)=(u_1(t), u_2(t), \dots, u_p(t))$) поточним станом підприємства у контексті його економічної безпеки, яка спрямована на максимальну інноваційну протидію загрозам і небезпекам розвитку підприємства та забезпеченню досягнення місії і поставлених підприємницьких завдань. На другому ступені реалізується принцип стійкості у менеджменті на засадах постійної узгодженості у просторі і часі комунікативної взаємодії між усіма підпроцесами господарської діяльності підприємства на підставі формування комплексного вектора-функціонала економічної безпеки щодо захисту власного статусу і структури підприємства. На третьому ступені реалізується принцип релевантності у контексті швидкості, своєчасності і процедурної відповідності на усіх етапах життєвого циклу щодо взаємодії між підпроцесами комплексної ідентифікації економічних небезпек і підпроцесами цілеспрямованого коригування стану економічної безпеки підприємства задля максимально можливого зменшення часу ідентифікації небезпек та протидії загрозам.

Доцільність використання принципу «ДСР» у процесі діагностики адаптаційних можливостей підприємства, як одного з ключових елементів потенціалу економічної безпеки, підтверджується об'єктивною неперервністю збільшення ентропійних тенденцій у зовнішньому середовищі підприємства. Результатом яких є, по-перше, неперервні, якісні зміни і коригування тактичних цілей та завдань у загальній структурі цільових орієнтацій підприємства; по-друге, неперервні зміни в частині стратегічних телеономічних цілей підприємства задля забезпечення певного рівня ефективності та гнучкості функціонування. Такі двоплощинні зміни у сукупності є наслідком якісних параметрів і динаміки тієї частини телеономічних цілей підприємства, що відповідають за розвиток якісних змін його стану у контексті інноваційних змін, а базовим підґрунтям виступає динаміка інноваційного потенціалу або потенціалу розвитку підприємства в рамках загальної концепції побудови потенціалу економічної безпеки підприємства.

На жаль, у сучасній економічній науці практично відсутнє не тільки єдине розуміння сутності потенціалу економічної безпеки в детермінальній конкатенації ефективних можливостей перетворення ресурсів та адаптаційних можливостей підприємства, але й відсутні економічні інструменти діагностики та оцінки їх кількісного і якісного рівнів. Традиційним є підхід оцінки гнучкості або можливостей зростання ефективності [1], але такий підхід руйнує динамічні засади зовнішньо-внутрішньої взаємодії та надзвичайно спрощує дійсність господарювання і тим самим не відповідає сучасним потребам управлінської діяльності.

У такому ракурсі теоретичних проблем щодо діагностики та оцінки потенціалу економічної безпеки підприємства на засадах його інноваційної політики **метою цієї статті є**: по-перше, визначити сутність перетворювальних та адаптаційних можливостей підприємства як концептуальної основи потенціалу його економічної безпеки і, по-друге, розробити теоретико-методичні засади інтегральної оцінки показників їх рівня у контексті наявних та потенційних ресурсів, технологій та умов зовнішньо-внутрішнього функціонування.

У розвиток вищезначеної мети щодо вирішення наукової проблеми проблем зазначимо, що, акцентуючи увагу саме на категорії потенціалу економічної безпеки, ми тим самим закладаємо до сутності перетворювальних та адаптаційних можливостей і здатностей підприємства не тільки суто наявні, приховані якісні характеристики, але й однозначну необхідність кількісної детермінації таких можливостей і здатностей як ступінь можливого прояву дій або функцій щодо формування стану економічної безпеки підприємства, де, на нашу думку, потенціал виступає як базисний феномен усіх причинно-наслідкових залежностей і властивостей функціонування підприємства і в нашому випадку являє собою генеральну сукупність можливостей усіх продуцентів щодо досягнення стану економічної безпеки та конкурентоспроможності підприємства. При цьому варто відмітити, що потенціал формування стану економічної безпеки підприємства - це не тільки засоби та джерела, що мають у наявності і можуть бути мобілізовані

та використані для досягнення стану економічної безпеки, а ще й сукупність можливостей, певні приховані, нереалізовані й невикористані резерви досягнення такого стану, які цими засобами та джерелами формуються та при певних внутрішніх та зовнішніх обставинах і змінах можуть з категорії можливостей перейти у категорію реальної дійсності.

Усе вищевикладене ще раз переконливо свідчить про надзвичайну актуальність розгляду саме економічної категорії потенціалу у загальному процесі формування стану економічної безпеки підприємства, причому одним з головних рушійних елементів можливостей і резервів такого потенціалу є динаміка інноваційних змін та розвитку підприємства в рамках загальної концепції побудови потенціалу його економічної безпеки.

Зазначимо, що можливості та резерви, що, як зазначалося вище, складають структурну основу потенціалу економічної безпеки, не існують відокремлено і обов'язково мають певне базисне джерело або носій. І саме в аспекті реструктуризації і розшарування джерел і носіїв щодо можливостей та резервів формування якісної сутності потенціалу економічної безпеки ми можемо класифікувати теоретико-методичні засади запровадження концептуального стану економічної безпеки підприємства, а також діагностики і оцінки його реального становища. Аналіз наукових праць О.Артеменка, О.М.Проخورова, О.Г.Гончарова, Є.Іванова, О.І.Мешайкіної, К.М.Міська, Л.М.Полосіної, Л.Т.Телехурай, Л.В.Шаборкіної та інших щодо категорії потенціалу взагалі дозволяє нам обґрунтовано здійснити класифікаційну реструктуризацію якісної сутності потенціалу економічної безпеки підприємства за двома головними аспектами; по-перше, за ресурсним аспектом формування потенціалу економічної безпеки підприємства, по-друге, за здатнісно-функціональним аспектом. У такому сенсі нами пропонується послідовний класифікаційно-аналітичний розгляд вищевиділених аспектів концептуальної теоретико-методичної побудови потенціалу економічної безпеки підприємства.

У рамках аналітичної діагностики та оцінки потенціалу економічної безпеки підприємства, на підставі дослідження категорії потенціалу взагалі, в ресурсному аспекті можливо виділити декілька функціонально-цільових напрямків розвитку теоретико-методичних засад цієї наукової проблеми:

- дослідження виробничого потенціалу;
- дослідження управлінського потенціалу;
- дослідження потенціалу конкурентоспроможності підприємства;
- дослідження інноваційного потенціалу;
- дослідження наукового та науково-технічного потенціалу;
- дослідження інформаційного потенціалу;
- дослідження кадрового потенціалу;
- дослідження потенціалу економіки в цілому, галузей та регіонів.

Таким чином, ми пропонуємо розглядати ресурсний аспект аналітичної діагностики та оцінки потенціалу економічної безпеки підприємства у кібернетичній системній прив'язці до наступних восьми наукових теоретико-методичних постулатів.

1. Для здатності здійснення власних функцій та продуціювання певного результату діяльності підприємство повинно мати потенціал у широкому сенсі цієї економічної категорії.

2. Потенціал економічної безпеки підприємства являє собою системну сукупність внутрішніх прихованих можливостей і здатностей продуціювання будь-якого результату.

3. Потенціал економічної безпеки підприємства системно формується за двома взаємодоповнюючими категоріями - як множина можливостей і як множина реальних (потенційних) результатів.

4. Джерелом і одночасно носієм множини можливостей у контексті формування стану економічної безпеки є повний комплекс ресурсів підприємства.

5. Ресурси підприємства в своїй основі являють собою засоби, запаси та реальні

потоки усіх видів факторів господарювання, що використовуються у господарській діяльності економічного агента та певним чином забезпечують отримання запланованого результату.

6. За структурно-якісними ознаками наявні та потенційні ресурси поділяються на матеріально-речові та нематеріальні.

7. Кількісні та якісні характеристики системи з усіх видів ресурсів є детермінантами потенціалу економічної безпеки підприємства.

8. У структурі потенціалу економічної безпеки підприємства ресурси як джерела певних можливостей є взаємозамінними.

У контексті наявності вищезначених постулатів кібернетичною основою аналітичної діагностики потенціалу економічної безпеки підприємства на засадах ресурсного підґрунтя є визначення факторної динаміки результатів реалізації підприємством власних телеономічних цілей в аспекті кількісно-якісного складу наявних ресурсів та ступенем і рівнем їх взаємної інтеграції. При цьому кількісно-якісний склад ресурсів підприємства фактично ототожнюється із множиною можливостей щодо здійснення певних функцій або продуціонування певного результату господарської діяльності підприємства.

Аналітична діагностика потенціалу економічної безпеки підприємства у контексті його першої, за структурою, множини наукових проблем ідентифікації сутності об'єктивних можливостей підприємства щодо перетворення доступних і наявних ресурсів у споживчі блага із відповідною оцінкою рівня якісних показників такого перетворення, на наш погляд, потребує інтегралізації теоретико-методичних засад діагностики оцінки та корекції стану економічної безпеки підприємства в цілому по множині перетворювальних підходів. У розвиток цього твердження та в розвиток матеріалів розділу 3 ми пропонуємо таке інтегральне визначення поняття потенціалу економічної безпеки підприємства у межах ресурсно-перетворювального підходу: «потенціал економічної безпеки підприємства - максимальна теоретична і прикладна здатність здійснення як можливо повного набору функцій господарської діяльності у процесі формування економічної безпеки підприємства, що визначається сукупністю його ресурсів або виробничою потужністю».

Вважаємо за необхідне зазначити, що процес аналітичної діагностики та оцінки потенціалу економічної безпеки підприємства у контексті вищевизначеної дефініції повинен бути розподілений за декількома окремими напрямками. По-перше, це так званий ресурсно-перетворювальний потенціал з адитивною властивістю матеріально-речових ресурсів. Приблизниками такого напрямку аналітичних досліджень категорії потенціалу взагалі є Л.Абалкін, І.Лукинов, О.Оніщенко, Б.Пасхавер, Д.Черніков та інші, потенціал економічної безпеки взагалі як об'єкт діагностики не розглядався. Цей напрямок характеризується тим, що у більшості випадків залишає поза увагою взаємозв'язок ресурсів та їх реальну участь в операційному процесі, а потенціал економічної безпеки являє собою узагальнену характеристику ресурсів, що відповідає певному місцю і часу. Це так званий балансовий підхід діагностики потенціалу економічної безпеки підприємства, де як об'єкти системи ресурсів аналізуються природні ресурси, капітал і трудові ресурси [2, 5]. Незважаючи на простоту та швидкість такого напрямку аналітичної діагностики, він має досить суттєві вади у загальній концепції ресурсно-перетворювального підходу, а саме:

- не береться до уваги властивість компліментарності ресурсів у перетворювальному процесі щодо отримання кінцевого результату діяльності та оцінки потенціалу формування стану економічної безпеки підприємства;
- відбувається відмова від дослідження кібернетичних зв'язків між входом і виходом підприємства;
- нехтування компліментарністю призводить до ігнорування технологічними, функціональними, комунікаційними властивостями у перетворювальному процесі, що суттєво порушує умови системної цілісності та виключає з площини аналізу більшу частину можливостей підприємства, що формують його потенціал економічної безпеки.

Незважаючи на досить суттєві вади та наявні обмеження у застосуванні балансного методу діагностики ресурсно-перетворювального потенціалу економічної безпеки в адитивному аспекті за матеріально-речовими ресурсами для забезпечення

комплексності і системності діагностики об'єкта дослідження в рамках існуючих вад і обмежень, ми як експрес-методи економічного аналізу, пропонуємо для використання два основних методи оцінки рівня ресурсно-перетворювального потенціалу економічної безпеки в адитивному аспекті за матеріально-речовими ресурсами.

Перший - непрямий метод оцінки рівня потенціалу економічної безпеки через обсяги наявних ресурсів або через тренд результативних показників господарської діяльності. Відповідно до цього методу потенційні параметри результативності і продуктивності використання ресурсів приймаються як неможливі до пізнання, як «речі в собі», а потенціал економічної безпеки являє собою лише наукову абстракцію з практично неможливою кількісною діагностикою. Тому в рамках цього методу ми лише обмежуємося або діагностикою динаміки фізичного обсягу ресурсів, розглядаючи їх як прихований носій потенціалу, або діагностикою динаміки результативних показників господарської діяльності. Позитивною рисою такого методу є те, що, не акцентуючи уваги на кількісному детермінанті потенціалу економічної безпеки, ми маємо можливість отримати достатньо достовірне уявлення про основні тенденції його зміни у часі (наприклад, ототожнення процесу збільшення фізичних обсягів необоротних активів, трудових ресурсів, запасів та інших ресурсів підприємства із величиною збільшення його потенціалу). Схематично-прикладна інтерпретація непрямого методу оцінки рівня ресурсно-перетворювального потенціалу економічної безпеки в адитивному аспекті за матеріально-речовими ресурсами наводиться нами у таблиці 1 після певного авторського доопрацювання системи показників комплексної оцінки виробничого потенціалу, що пропонувався М.Івановим, О.Левіною, В.Михальською.

Таблиця 1

Схематично-прикладна інтерпретація непрямого методу оцінки рівня ресурсно-перетворювального потенціалу економічної безпеки в адитивному аспекті за матеріально-речовими ресурсами

Показник	Потенціал економічної безпеки	Елементи ресурсів	
		Трудові ресурси	Необоротні активи
У контексті наявного потенціалу			
1. Обсяг реалізації	+	-	-
2. Валовий дохід	+	-	-
3. Середньорічна чисельність персоналу	+	+	-
4. Середньорічна вартість ОВФ	+	-	+
У тому числі активної частини	+	-	+
5. Середньорічна виробнича потужність	-	-	+
У контексті ефективності використання наявного потенціалу			
1. Приріст обсягу реалізації, валового доходу, середньорічної чисельності персоналу, середньорічної вартості ОВФ, середньорічної виробничої потужності	+	+	+
2. Співвідношення 1/3, 2/3, 1/4, 2/4, 1/5, 2/5	+	+	+
У контексті ефективності зростання наявного потенціалу			
1. Обсяги капітальних вкладень	+	-	+
2. Співвідношення приросту обсягу реалізації до обсягу капітальних вкладень	+	-	+
3. Термін окупності капітальних вкладень	+	-	+
4. Співвідношення приросту обсягу реалізації, валового доходу, середньорічної чисельності персоналу, середньорічної вартості ОВФ, середньорічної виробничої потужності до приросту середньорічної чисельності персоналу, середньорічної вартості ОВФ, середньорічної виробничої потужності	+	+	+

У даних таблиці 1 необхідно звернути увагу, що показники виробничої потужності не є детермінантом потенціалу підприємства, як це однозначно вважалося за радянських часів в період панування планової економіки, спеціалізованих підприємств та великих масштабів виробництва і, тим більше, не є детермінантом ресурсно-перетворювального потенціалу економічної безпеки підприємства в умовах ринкової економіки. Це пов'язано з тим, що: по-перше, параметр виробничої потужності відображає лише частину потенційних можливостей основних фондів щодо перетворення активів, за рахунок часових або інших неузгодженостей у технологічних ланцюгах, що присутні у будь-якій операційній системі; по-друге, фактично характеризує можливості тільки певного виду обладнання, вплив інших ресурсів на кінцевий результат не враховується; по-третє, не враховує принципу компліментарності ресурсів і цілісності параметру потенціалу економічної безпеки як системної сукупності можливостей відповідно до визначення в главі 1; по-четверте, показник виробничої потужності здебільшого орієнтований на достатньо вузьку номенклатуру продукції; по-п'яте, показник виробничої потужності не пов'язаний з системою цілей підприємства та не містить характеристики адаптаційних можливостей в потенціалі економічної безпеки підприємства.

Зазначимо також, що хоча й непрямий метод дає певне уявлення про загальні тенденції ресурсно-перетворювального потенціалу економічної безпеки підприємства в адитивному аспекті матеріально-речових ресурсів, він є відтворенням екстенсивного способу організації операційної діяльності підприємства, що не сумісно з інноваторськими принципами господарської діяльності та не забезпечує повною мірою динаміки формування стану економічної безпеки підприємства в умовах ринкової економіки.

Другий - метод сумування ресурсів у контексті їх грошової оцінки або зіставлення з певним еквівалентом. Методологічною основою визначення ресурсно-перетворювального потенціалу економічної безпеки підприємства в адитивному аспекті матеріально-речових ресурсів ми пропонуємо обрати концепцію взаємозамінності ресурсів, кожен з яких містить у собі певну споживчу вартість, що визначається їх корисністю та здатністю задовольняти певні потреби. Концептуально у формалізованому вигляді детермінант ресурсно-перетворювального потенціалу економічної безпеки підприємства в адитивному аспекті матеріально-речових ресурсів ми можемо записати у вигляді адитивної моделі:

$$X = \sum_j X_j, \quad (1)$$

де X - результуючий показник у грошовому еквіваленті ресурсно-перетворювального потенціалу економічної безпеки підприємства в адитивному аспекті матеріально-речових ресурсів;

j - ітераційний коефіцієнт наявних та можливих у використанні ресурсів;

X_j - модуль грошової оцінки певного виду наявних і можливих ресурсів підприємства.

Формалізована концептуальна модель параметру актуалізації потенціалу економічної безпеки підприємства в адитивному аспекті матеріально-речових ресурсів може бути побудована в такому адитивно-мультиплікативному вигляді:

$$Y = \sum_j a_j * X_j, \quad (2)$$

де Y - результат актуалізації потенціалу економічної безпеки підприємства в адитивному аспекті матеріально-речових ресурсів у контексті грошової оцінки

параметрів Y, X, X_j ;

a_j - ваговий параметр показника ефективності j -того виду ресурсів, що має нормативний характер (певний параметр фондівіддачі, продуктивності праці, матеріалівіддачі або інших штучних показників ефективності, що не враховують взаємозв'язок ресурсів).

У будь-якому випадку для моделей (1) та (2) надзвичайно актуальним є обрання методу грошової оцінки ресурсів як структурних складових потенціалу економічної безпеки підприємства. В рамках дослідження ресурсно-перетворювального потенціалу економічної безпеки підприємства в адитивному аспекті матеріально-речових ресурсів найдоречнішими, на наш погляд, здається застосування таких трьох методів грошової оцінки ресурсів.

За концепцією першого методу, ресурс може оцінюватися на підставі грошової вартості ресурсу-еквівалента, що при вкладенні її в засоби виробництва здатна замінити одиницю ресурсу, що вибуває, при цьому жодним чином не змінюючи обсяги виробництва, реалізації і прибутку. Еквівалент в цьому розумінні є число одиниць оціночного показника, що потрібні для заміщення однієї одиниці показника, що оцінюється. В концептуально-формалізованому вигляді сутність цього методу відображається так:

$$W_0 = L * K_L + P * \beta * F * K_{OZ}, \quad (3)$$

де, W_0 - сукупна споживча вартість виробничих ресурсів;

L - чисельність персоналу;

K_L - коефіцієнт оцінки якості персоналу;

P - коефіцієнт заміщення (еквівалентності) основних виробничих фондів відносно персоналу;

β - питома вага активної частини основних виробничих фондів;

F - балансова (або ринкова) вартість основних виробничих фондів;

K_{OZ} - коефіцієнт оцінки складу та якості основних виробничих фондів.

За концепцією другого методу, ресурс може оцінюватися суспільною величиною витрат повного відшкодування цього ресурсу у разі його зникнення з господарського обігу, при цьому обов'язковим є врахування грошової вартості доведення споживчих характеристик ресурсів-еквівалентів (замінників) до якісного стану першоджерельного ресурсу. Концепція другого методу оцінки ресурсів надає суспільно-узагальнену складову в структурній основі ресурсно-перетворювального потенціалу економічної безпеки підприємства в адитивному аспекті матеріально-речових ресурсів, тому, використовуючи другий метод оцінки ресурсів, ми залуцаємо до оцінки потенціалу економічної безпеки ще й зовнішньо-суспільні соціально-економічні параметри, що у комплексі надає реалістичнішу та інформативнішу картину аналітичної діагностики об'єкта дослідження. Відповідно до концепції другого методу оцінки ресурсів маємо можливість у формалізованому вигляді відобразити моделі оцінки основних господарських ресурсів, підприємства, що утворюють його ресурсно-перетворювальний потенціал економічної безпеки в адитивному аспекті матеріально-речових ресурсів.

Так, наприклад, оцінка трудових ресурсів має бути здійснена за кошторисною ознакою суспільно-необхідних витрат на розширене відтворення робочої сили або за кошторисною ознакою витрат на «створення» фахівця (навчання, фахове становлення, поточне відтворення його фізичних та духовних потреб) і формалізовано виглядає так:

$$\overline{O_{LR}} = S_{ND} * 20 + F_{OP} + VP, \quad (4)$$

де O_{LR} - вартісна оцінка працівника;

S_{ND} - річна частина національного доходу, що спожитий на душу населення у

звітному році;

20 - середній вік початку працездатності;

F_{op} - фактична середньорічна заробітна плата;

VP - передбачені виплати та пільги в середньорічному обсязі коштів на душу населення.

Оцінка земельних ресурсів є найбільш актуальною для активно-продуктивної їх частини, а саме: для сільськогосподарських земельних ресурсів та для мінерально-сировинних земельних ресурсів. Використовуючи матеріали роботи [4], ми можемо, як приклад, представити концептуально-формалізовану модель оцінки продуктивних сільськогосподарських земельних ресурсів у загальній структурі ресурсно-перетворювального потенціалу економічної безпеки підприємства в адитивному аспекті матеріально-речових ресурсів таким чином:

$$G_a^r = 10^4 * \sum_{j=1}^m \sum_{i=1}^n \sum_{k=1}^l p_{ij} * c_{ij} * h_{ijk} * k_{ijk} * s_{jk} , \quad (5)$$

де G_a^r - грошовий еквівалент оцінки продуктивних земельних ресурсів;

p_{ij} - еталонна вартість 1 м³ земельних ресурсів у відповідності до її типу (j), поверхневого шару (i) та вмісту гумусу;

h_{ij} - коефіцієнт фактичного вмісту гумусу;

k_{ijk} - коефіцієнт корекції потенційної продуктивності земельного ресурсу в залежності від природних факторів (змівність, гранулометричний склад, сольова насиченість, гідроморфність, глеювання, тактатированість, кислотність та ін.);

s_{jk} - площа наявних продуктивних земельних ресурсів.

У той же час для мінерально-сировинних земельних ресурсів концептуально-формалізовану модель їх оцінки у загальній структурі ресурсно-перетворювального потенціалу економічної безпеки підприємства в адитивному аспекті матеріально-речових ресурсів ми можемо представити таким чином:

$$MS_p^r = \sum_{j=1}^k \sum_{i=1}^n C_j^m * p_i^m * R_i^m , \quad (6)$$

де C_j^m - річна проектна видобувна потужність підприємства j за сировиною m ;

p_i^m - оцінка вартості виготовлення (заміщення) одиниці умовної продукції i у річному обсязі експлуатації родовища;

R_i^m - ресурсний зміст корисного компоненту у видобутку;

n - кількість корисних компонентів у видобутку;

k - кількість окремих видобувних майданчиків.

На підставі визначення теоретико-методичних засад формування ресурсної оцінки потенціалу економічної безпеки за другим методом зазначимо, що при його застосуванні ми отримуємо суто глобалістичні прогностичні параметри щодо діагностики та оцінки ресурсно-перетворювального потенціалу економічної безпеки підприємства в адитивному аспекті матеріально-речових ресурсів, що суттєво знижує прикладну достовірність отриманих результатів діагностики, але

у теоретико-методичному аспекті такий підхід має право на життя та дозволяє задіяти під час оцінки глобально-ресурсні складові впливів зовнішнього середовища на потенціал економічної безпеки підприємства.

За концепцією третього методу, ресурс має бути оцінений за сукупною вартістю доходів, які він може принести. Цей метод необхідно використовувати при аналізі зміни, за певний період часу, структури та ефективності використання потенціалу підприємства щодо формування стану його економічної безпеки у ресурсно-перетворювальному аспекті. Враховуючи часову динаміку змін структури та ефективності потенціалу, цей метод має декілька суттєвих недоліків, а саме: не враховується закон спадаючого тренду віддачі ресурсів (теоретично вважається, що кожен ресурс потенціоє однаковий ефект); не дає можливості визначити «чисту» ефективність використання потенціалу; для різних ресурсів використовуються різні підходи грошової оцінки, що суттєво знижує достовірність та надійність реальної економічної оцінки ресурсно-перетворювального потенціалу економічної безпеки підприємства в адитивному аспекті матеріально-речових ресурсів; метод суттєво підданий впливу параметрів динаміки коефіцієнта заміщення ресурсів та складності визначення вкладу кожного ресурсу в результат; не передбачає включення до складу потенціалу впливу нематеріальних ресурсів (навіть тих, що піддаються вартісній оцінці). Відповідно до вищеперахованих вад використання третього методу призводить до часткового ігнорування функціональної складової потенціалу формування стану економічної безпеки підприємства у ресурсно-перетворювальному аспекті та порушення структурного взаємозв'язку ресурсів.

Як бачимо, незалежно від обраного методу оцінки ресурсів наукова проблема щодо якісної діагностики і оцінки загального потенціалу формування стану економічної безпеки тільки на засадах адитивного компоненту в ресурсно-перетворювальному аспекті залишається відкритою у контексті параметрів функціонально-вартісної, технологічної та управлінської повноти, структурності та якості. Тому наступним кроком наукового дослідження за вищеозначеною тематикою повинно бути дослідження інтегрального аспекту у діагностиці та оцінці ресурсно-перетворювального потенціалу в аспекті матеріально-речових ресурсів.

Джерела та література:

1. Ансофф И. Стратегическое управление / Пер. с англ. - М.: Экономика, 1989. - 519 с.
2. Анчишкин А.И. Прогнозирование роста социалистической экономики. - М.: Экономика, 1973. - 294 с.
3. Материалистическая диалектика : В 5 т. Т.1 : Объективная диалектика. - М.: Мысль, 1983. - 542 с.
4. Мисько К.М. Ресурсный потенциал региона (теоретические и методические аспекты исследования). - М.: Наука, 1991 - 94 с.
5. Научно-технический потенциал: структура, динамика, эффективность / Отв. Ред. В.Е.Тонкаль, Г.М.Добров. - Киев.: Наукова думка, 1987. - 346 с.
6. Ханс В. Менеджмент в подразделениях фирмы: предпринимательство и координация в децентрализованной компании. - М.: ИНФРА - М, 1996. - 288 с.
7. Экономическая кибернетика /Кобринский Н.Е., Майминас Е.З., Смирнов А.Д. - М.: Экономика, 1982. - 408 с.

---

*Людмила Лебединська,
Людмила Ремньова*

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

В умовах поглиблення ринкових перетворень у нашій країні все більшої актуальності набуває проблема забезпечення ефективного соціального захисту через механізм соціального страхування. Враховуючи особливості даної форми

страхового захисту та її суттєві відмінності від соціальної допомоги і соціального забезпечення у питаннях формування доходів, принципів організації, видів та форм виплат, важливо розглянути фінансові аспекти соціального страхування як важливого атрибуту ринкової економіки.

Основні положення сучасної теорії соціального страхування викладені в працях В.Андріїва, С.Бандура, Й.Бескида, О.Губар, Б.Надточія, О.Олефір, Ю.Павленка, М.Шаварини, Н.Шаманської, С.Юрія, А.Якиміва та інших вчених. Зазначені праці містять цілий комплекс теоретичних та методичних положень, спрямованих на практичне вирішення проблем удосконалення механізму соціального страхування заходами макроекономічного регулювання.

Разом з тим у розглянутих роботах недостатньо уваги приділяється фінансовим аспектам соціального страхування в умовах ринкових перетворень. У цьому контексті детальнішого розгляду потребують фінансовий механізм соціального страхування та шляхи його удосконалення. Актуальність зазначених питань в умовах розбудови національної системи соціального страхування зумовили вибір теми даної наукової статті. Її завданням є виділення фінансових аспектів соціального страхування через розгляд його функцій та принципів організації, а також розробка пропозицій щодо удосконалення його фінансового механізму.

Розкриваючи сутність соціального страхування, необхідно враховувати різні аспекти даної категорії: соціальний, економічний, правовий та фінансовий (рис.1).

Рис.1. Окремі аспекти соціального страхування

Тобто соціальне страхування одночасно є:

- 1) механізмом реалізації соціальної політики держави та важливою складовою соціального захисту населення;
- 2) механізмом акумуляції ресурсів у спеціальних фондах та їх часткового інвестування в економіку країни;
- 3) системою правових норм з приводу надання соціального захисту при настанні страхових випадків;

4) елементом системи фінансів, що являє собою сукупність відносин з приводу перерозподілу валового внутрішнього продукту в залежності від дії соціальних ризиків.

Детальніше розкриємо фінансовий аспект соціального страхування. Сутність соціального страхування як фінансової категорії полягає в існуванні системи економічних відносин з приводу розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту шляхом формування фондів грошових коштів та їх використання для забезпечення громадян у старості, на випадок постійної або тимчасової втрати працездатності, безробіття, підтримки материнства, а також з охорони здоров'я. Тобто, іншими словами, зміст соціального страхування полягає у створенні цільових грошових фондів і їх використанні для соціального захисту населення.

На сьогодні в Україні з метою забезпечення соціального захисту населення створено чотири основні цільові фонди соціального страхування, котрі функціонують як самостійні фінансові системи за кожним видом страхування. До специфічних рис фондів соціального страхування можна віднести такі:

1. Через формування і використання фондів соціального страхування частина національного доходу перетворюється в особисті доходи, конкретні блага та послуги. При цьому на стадії формування фондів за рахунок обов'язкових страхових внесків підприємств, організацій та працівників має місце первинний розподіл. А залучення коштів Державного бюджету та подальше використання фондів соціального страхування на принципах суспільної солідарності належить до сфери вторинного перерозподілу доходів. Досить вдало фінансовий механізм формування та використання фондів соціального страхування ілюструє схема, запропонована С.Ю.Явною[6] і адаптована нами до умов вітчизняного законодавства (рис.2).

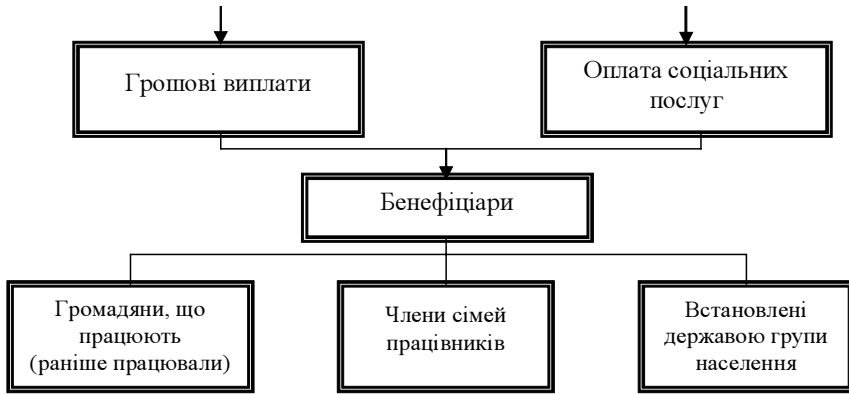
2. Порядок створення фондів соціального страхування та їх використання регламентується державою.

3. Фонди соціального страхування створюються страховим методом, тобто за рахунок страхових внесків підприємств, організацій та громадян на страховий випадок.

4. У процесі формування доходної частини бюджету фондів соціального страхування акумулюються заощадження громадян та підприємств і забезпечується їх часткове інвестування в економіку.

5. Фонди соціального страхування створюються за рахунок трьох джерел:

Рис.2. Фінансовий механізм соціального страхування

страхових внесків робітників, роботодавців та субсидій держави.

У процесі формування та розподілу фондів соціального страхування складаються різні групи фінансових відносин, основні з яких згруповані на рис.3.

З урахуванням характеру фінансових відносин С.І.Юрій, М.П.Шаварина та Н.В.Шаманська[5] виділяють дві основні функції соціального страхування: розподільчу та контрольну.

Розподільча функція соціального страхування полягає у розподілі та

Відносини 1,2,3,4 – характеризують формування соціальних фондів.

Відносини 5,6,7,8, - характеризують використання соціальних фондів.

Відносини 9 – характеризують контроль за формуванням та використанням соціальних фондів.

Рис.3. Основні групи фінансових відносин у сфері соціального страхування

перерозподілі внутрішнього валового продукту в процесі формування та використання соціальних фондів.

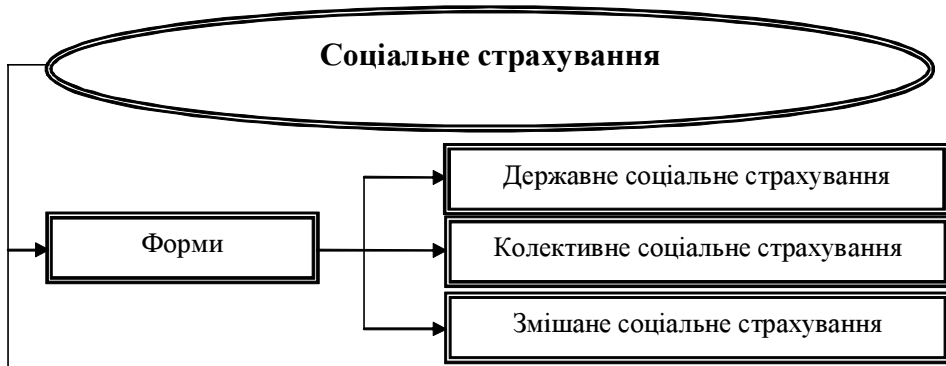
Розподільчі відносини в процесі формування фондів соціального страхування характеризують перші чотири групи (1-4) фінансових відносин на рис.3. Розподільчим відносинам при використанні фондів соціального страхування відповідають чотири групи (5-8) фінансових відносин, вищезгаданої схеми.

Контрольна функція соціального страхування полягає у здійсненні фінансового контролю за рухом грошових коштів з метою перевірки своєчасного надходження коштів до соціальних фондів та їх цільового використання згідно із затвердженим плановим кошторисом та чинним законодавством.

В.І.Александров, О.М.Бандурка, О.І.Ворона та інші [1] пропонують класифікацію функцій соціального страхування, яка базується на поєднанні соціального, економічного та правового аспектів соціального страхування. Керуючись покладеним в основу класифікації принципом, вони виділяють гарантійну, економічну, регулюючу, акумулюючу та інвестиційну функції соціального страхування. Такий підхід значною мірою корелюється з підходом до визначення функцій страхування взагалі. Так, зокрема, гарантійна функція полягає в наданні страхового захисту при настанні страхового випадку. З нею тісно пов'язана акумулююча функція, що передбачає концентрацію ресурсів у спеціальних фондах для фінансування соціальних виплат та матеріального забезпечення при настанні страхового випадку. І навпаки, інвестиційна функція полягає у накопиченні капіталізації страхових фондів шляхом одержання додаткового інвестиційного доходу від вкладення тимчасово вільних коштів в інвестиційні інструменти. Разом з тим такий підхід до визначення функції соціального страхування не повною мірою відображає його соціальну сутність та не враховує його відмінність як від соціального забезпечення, так і від чистого страхування.

Виходячи із чітко визначених державою принципів, соціальне страхування є обов'язковим в силу дії закону і некомерційним, оскільки не переслідує отримання прибутку. При цьому особливістю соціального страхування як специфічної форми страхового захисту є органічне поєднання трьох основних принципів перерозподілу соціальних ризиків: 1) відповідальність людей найманої праці, їхніх роботодавців, інших категорій працюючого населення за фінансове забезпечення прийняттого рівня соціального захисту; 2) солідарна підтримка працюючим населенням і роботодавцями найменш захищених працівників та їхніх родин; 3) принцип субсидарності, що визначає міру солідарної підтримки і фіксує її розмір.

Розкриваючи фінансові аспекти соціального страхування, доцільно дослідити, як вони проявляються при використанні різноманітних форм соціального страхування. У процесі становлення та розвитку соціального страхування історично визначалися його окремі організаційні форми, які в узагальненому вигляді представлені на рис. 4. У світовій практиці найбільшого поширення набули три основні форми організації соціального страхування: державна, колективна і змішана.

Рис.4. Організаційні форми соціального страхування у світовій практиці

У таблиці 1 наведено основні відмінності державного і колективного соціального страхування. І хоча мета і завдання обох форм соціального страхування в принципі збігаються, колективне соціальне страхування має значно вужчий об'єкт, який обмежується трудовим колективом, профспілкою, галуззю чи регіоном.

Таблиця 1

Основні відмінності державного і колективного соціального страхування

Державне соціальне страхування	Колективне соціальне страхування
Носить загальнообов'язковий характер	Найчастіше носить добровільний характер
Регламентується законами з питань обов'язкового соціального страхування та створення державних позабюджетних фондів	Регламентується законами про страхування та про некомерційні організації
Здійснюється державними позабюджетними фондами соціального страхування	Здійснюється товариствами взаємного страхування, страховими касами, страховими компаніями тощо
Правила страхування визначаються державою	Правила страхування визначаються страховими організаціями або їх об'єднаннями
Здійснюється за рахунок обов'язкових страхових внесків роботодавців і працівників та асигнувань з Державного бюджету	Здійснюється за рахунок прибутку підприємства та особистих доходів громадян
Управління фондами соціального страхування здійснюється державними фінансово-кредитними установами	Страхові фонди є самоврядними організаціями, не залежними від держави

Страхові фонди колективного соціального страхування, на відміну від державних, є незалежними (автономними). Їх розподіл відбувається на основі принципу субсидіарності, тобто страхові виплати здійснюються в залежності від потреби, але з урахуванням часу, протягом якого страхувальник сплачував внески в цей фонд.

Незважаючи на те, що соціальне страхування являє собою специфічну фінансову систему, вибір того або іншого режиму її організації мало залежить від економічних та фінансових чинників, а більшою мірою визначається національними, історичними та політичними традиціями кожної країни.

С.Ю.Янова[6] виділяє три можливі організаційні режими соціального страхування:

- залежне соціальне страхування (асоційоване з Державним бюджетом);
- частково залежне соціальне страхування (здійснюється позабюджетними страховими фондами або державними страховими організаціями);
- автономне соціальне страхування (здійснюється організаціями взаємного страхування або приватними страховими компаніями).

Як свідчить проведений аналіз історичних умов виникнення соціального страхування в Україні, в нашій країні використовувалися в конкретний історичний час всі три організаційні режими. Так, зокрема, на перших етапах становлення соціального страхування воно було автономним від держави і здійснювалося організаціями взаємного страхування. Для радянського періоду характерним було соціальне страхування, повністю залежне від державного соціального забезпечення і асоційоване з Державним бюджетом. І нарешті з початком ринкових реформ у самостійній Україні домінує часткове залежне соціальне страхування, яке здійснюється позабюджетними фондами.

Отже, в процесі ринкових перетворень найбільшого розвитку і відповідного правового оформлення в нашій країні набуло загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Разом з тим діюча в Україні система соціального страхування зберігає риси, більшою мірою характерні для соціальної допомоги, ніж страхування. При досить високому страховому навантаженні на роботодавців рівень більшості соціальних виплат явно недостатній і не ув'язаний з обсягом внесених страхових засобів.

На наш погляд, фінансовий механізм соціального страхування в умовах розбудови ринкових відносин в Україні повинен будуватися на таких концептуальних засадах:

- пошук оптимальної пропорції фінансової участі соціальних партнерів з урахуванням конкретних економічних, соціальних умов, культурних і психологічних традицій. При цьому, як свідчить світовий досвід, оптимальною пропорцією розподілу страхового навантаження між працівниками і роботодавцями є паритетна його розкладка, що перешкоджає невиправданому зниженню поточних витрат працівників та підвищує їхню мотивацію до набуття прав на колективно-персоніфікований страховий захист;
- сприяння формуванню прийняттого рівня соціальних гарантій, що відповідає рівню заробітної плати (доходів) застрахованих, а також упорядкуванню витрат держави на соціальне забезпечення тих осіб, які потребують соціального захисту;
- забезпечення еквівалентності страхових внесків і виплат шляхом ув'язування рівнів соціальних ризиків і страхових тарифів;
- детінізація економіки та зменшення незареєстрованих форм зайнятості, а також неофіційних виплат заробітної плати з метою підвищення рівня соціальних гарантій для зайнятих у тіньовому секторі працівників і збільшення економічних можливостей для фінансування державних позабюджетних соціальних фондів;
- широкомасштабне застосування інструментарію кількісної наукової оцінки і прогнозування соціальних ризиків як з позиції ймовірності настання ризикових ситуацій, так і з позиції їхніх вартісних параметрів з метою вчасного вжиття попереджувальних профілактичних заходів по зниженню (мінімізації) ризику та

здійснення необхідних компенсаційних заходів;

- комплексний підхід до удосконалення фінансового механізму соціального страхування, враховуючи його органічний взаємозв'язок із системою заробітної плати, податковою системою, політичною ситуацією в державі, станом ринку праці, сучасними демографічними тенденціями та прогнозами на майбутнє;

- використання науково обгрунтованих підходів до визначення оптимальної частки ВВП, що використовується на фінансування окремих видів соціального страхування та всієї системи з урахуванням економічних можливостей територій, різних секторів економіки, професійних і статевих груп населення, а також середньо - і довгострокової ситуації на ринку праці і демографічних прогнозів;

- визначення оптимальних для сучасного етапу пропорцій між особистими внесками працівників в окремі державні фонди соціального страхування та обсягом виплачуваної їм соціальної допомоги, а також між часткою фінансових коштів, що перерозподіляються на користь осіб з більш низькими доходами і періодами страхових внесків.

Побудова ринкової фінансової моделі соціального страхування на вищезгаданих підходах дозволить підвищити рівень збалансованості фінансових доходів та видатків позабюджетних фондів соціального страхування, а також ефективніше розподілити фінансовий тягар між основними суб'єктами страхування.

Джерела та література:

1. Александров В.Т., Бандурка О.М., Ворона О.І. та інш. Страхова справа. Інтегрований навчальний комплекс: Підручник. Книга 2. - Київ: НВП «АВТ»; Харків: Видавничий центр НТУ «ХП», 2003.
2. Надточій Б. Соціальне страхування у контексті історії // Соціальний захист.- 2003. - № 2. - С. 20-24.
3. Надточій Б. Соціальне страхування у контексті історії // Соціальний захист.- 2003. - № 3. - С. 29-33.
4. Павленко Ю. Світовий досвід функціонування систем соціального страхування . Уроки для України // Україна: аспекти праці. - 2002. - №6.
5. Юрій С.І., Шаварина М.П., Шаманська Н.В. Соціальне страхування. Навчальний посібник. - Тернопіль, 2003.
6. Янова С.Ю. Социальное страхование: организация и финансовый механизм.- СПб.: Изд-во СПб ГУЭФ, 2000.

Ірина Косач

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Науково-технічний прогрес є невід'ємною складовою економічного розвитку, спрямованою як на далеку перспективу, так і на вирішення практично поточних сьогоденних завдань. Але подальший розвиток економіки України не може існувати без зміни підходу до самого управління економічними процесами. Тому перехід країни до інноваційного зростання є передумовою стратегічного розвитку економіки держави.

Окремі аспекти щодо необхідності інноваційного розвитку, активізації інновацій досліджені сучасними вітчизняними економістами: Д. Черваньовим, Л. Нейковою, В. Гецеєм, Л. Федуловою та ін.[1-3]. В їхніх працях значну увагу приділено питанням розбудови інноваційної економіки, вибору моделі інноваційного розвитку. Але становлення інноваційно-орієнтованої економіки неможливе без регіонального інноваційного розвитку. Розвиненість науки, доступ до ефективних технологій та управління ними на регіональному рівні є складовими моделі стійкого розвитку економіки всієї держави, адже інноваційний процес поєднує науку, техніку,

економіку та підприємництво і сприяє реалізації завдань структурно-інноваційної стратегії. Тому метою статті є формування системи управління інноваціями на регіональному рівні.

Як показує досвід провідних країн світу, ефект інноваційної діяльності є багатоаспектним. Розмір ефекту від реалізації інновації безпосередньо визначається очікуваною ефективністю, яка проявляється:

- в продуктовому виразі (покращання якості та зростання товарного асортименту);
- в технологічному виразі (зростання продуктивності праці і покращання її умов);
- у функціональному виразі (зростання ефективності управління);
- в соціальному виразі (покращання якості життя).

Ефективність інновацій безпосередньо визначається їх конкретною здатністю зберігати відповідну кількість праці, часу, ресурсів та коштів у розрахунку на одиницю всіх необхідних корисних ефектів, продуктів, що створюються, технічних систем, структур. Саме визначення «ефективність інновацій» поширюється на комплекс проблем оцінки наукової діяльності в різних її аспектах: економічну ефективність, науково-технічний рівень, соціальну ефективність.

Розглянемо особливості регіонального управління інноваціями на прикладі Чернігівської області. Згідно з даними Чернігівського обласного управління статистики, за кількістю інноваційно активних підприємств Чернігівська область посідає 8 місце серед регіонів України. У 2004р. інноваціями у промисловості займалися 29 підприємств, або 12,3% загальної кількості. Найбільш інноваційно активними були підприємства міст Чернігів та Ніжин, зокрема ВАТ «ЧеЗаРа», ЗАТ КСК «Чексіл», ВАТ «Чернігівське «Хімволокно», ВАТ «Ніжинсільмаш», ВАТ «Ніжинський механічний завод». Найбільша кількість нововведень була на підприємствах хімічної промисловості, металургії та оброблення металу, машинобудування. Частка інноваційно активних підприємств за видами інноваційної діяльності надана на рис. 1.

Основними напрямками інноваційної діяльності в області є розробка і впровадження нових технологічних процесів, зокрема з виробництва сільськогосподарських машин, хліба та хлібобулочних і молочних продуктів, з підготовки та прядіння камвольної вовни; створення і освоєння нової чи удосконаленої продукції, серед якої: завантажувач сухих кормів, технологічне обладнання для виробництва високооктанових домішок до бензину, нитки поліамідні, кордова та вовняні тканини.

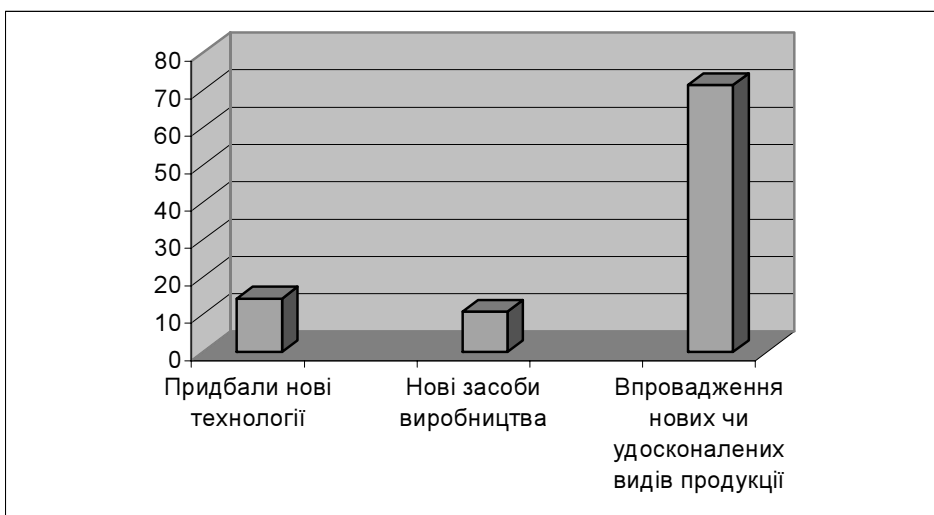

Рис. 1. Частка інноваційно активних підприємств Чернігівської області за видами інноваційної діяльності в 2004 р.

Для проведення інновацій у 2004р. підприємствами було витрачено 125,8 млн.грн. Найбільша частка витрат на технологічні інновації була на підприємства харчової промисловості і з перероблення сільськогосподарських продуктів, целюлозно-паперової та поліграфічної промисловості. Серед коштів, за рахунок яких проводились інновації, власні кошти становлять 65%, кредити - 35%. За рахунок бюджету, позабюджетних фондів, інвестицій та Держіннофонду фінансування інновацій в 2004 році не проводилось.

Кожне друге інноваційно активне підприємство витрачало кошти на придбання і впровадження у виробництво нових видів машин, обладнання, установок та інших засобів виробництва. Обсяг витрат на їх придбання та впровадження становив 116,2 млн.грн., що більше 92% всіх витрат на інновації. У 2003 р. такі витрати становили 84%.

У результаті впровадження інновацій у 2004 р. майже кожне восьме промислове підприємство області поставляло на ринок інноваційну продукцію. Обсяг реалізованої інноваційної продукції, що заново впроваджена або зазнала технологічних змін протягом останніх трьох років, становив 190,3 млн.грн., або 4,3% обсягу реалізованої промислової продукції області.

Проте не всі промислові підприємства мали можливість займатися інноваційною діяльністю. Вагомим фактором, що її стримував, перш за все була нестача власних коштів, на що вказали майже три чверті обстежених промислових підприємств. Більше половини підприємств пояснили відсутність інновацій великими витратами на нововведення та недостатньою підтримкою держави. Високий економічний ризик відмітили понад 40% підприємств.

Цими причинами пояснюється і те, що середньооблікова чисельність працівників науково-дослідних, проектно-конструкторських підрозділів підприємств, які виконували нововведення, становила тільки 0,9% від середньооблікової чисельності працюючих у промисловості [4].

Згідно із Законом України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Чернігівській області» з 1 січня 2000 року Городнянський, Корюківський, Новгород-Сіверський, Ріпкинський, Семенівський, Чернігівський, Щорський райони були оголошені територіями пріоритетного розвитку [5]. Спеціальний режим інвестиційної діяльності передбачає встановлення на них податкових і митних пільг для суб'єктів підприємницької діяльності. При цьому пріоритетними названо такі види діяльності:

- 1) вирощування картоплі і прядильних культур;
- 2) видобування та агломерація торфу;
- 3) м'ясна промисловість;
- 4) виробництво молочних продуктів;
- 5) підготовка і прядіння лляної пряжі;
- 6) обробка деревини та виготовлення виробів з неї;
- 7) виробництво паперу і картону: поверхнева обробка (крейдування, ламінування, тиснення);
- 8) виготовлення виробів з паперу та картону;
- 9) виробництво листового скла.

Реально на даний час працює лише один напрям - проект з впровадження виробництва вінілових шпалер на Корюківській фабриці технічних паперів. Причини цього - складна економічна ситуація в області, недостатньо кваліфікований підхід до управління інноваціями, а також вузькоспеціалізований перелік напрямків діяльності.

Регіональне управління інноваційними процесами повинно відбуватися за такими ієрархічними рівнями:

1. Інноваційна стратегія регіону.
2. Розробка програми інноваційного розвитку регіону.

3. Програма інноваційної політики підприємства.

Сучасний період розвитку України як незалежної правової і економічної держави характеризується процесами визнання нових правових, економічних і структурних підходів до управління регіоном, особливо його інноваційною складовою. Разом з тим загальноприйнятої інноваційної стратегії розвитку регіонів досі не розроблено, що призвело до відсутності розуміння не тільки важливості стратегії розвитку, але і її змісту, тобто набору таких установок і правил прийняття рішень, якими повинні керуватися, з одного боку, державні, а з іншого - регіональні виконавчі структури.

Інноваційну стратегію розвитку регіону трактують як категорію, змістом якої є напрямки дій і процесів, що повинні забезпечити ріст і зміцнення позицій регіону. Стратегія розвитку регіонів використовується для розробки інноваційних проектів методом пошуку, суть якого полягає у виборі можливостей на різних напрямках функціонування території. При цьому, як тільки досягається мета, тобто очікуваний результат, потреба у старій стратегії відпадає і природно виникає необхідність у розробці нового інструментарію.

Реальним програмним документом, що регулює інноваційну діяльність в Чернігівській області, є розроблена Програма науково-технічного та інноваційного розвитку області на 2004-2007 рр., яка є складовою Стратегії соціально-економічного розвитку області на період до 2015 року. Її метою є забезпечення системності розвитку інноваційних процесів у регіоні та формування інноваційної інфраструктури. Реалізація основних завдань і заходів програми дозволить максимально задіяти регіональний науково-технічний потенціал, сприятиме стимулюванню інноваційної активності підприємств, розширенню можливостей щодо інвестування проектів.

Наслідком проведення інноваційних процесів є впровадження на підприємствах інноваційних проектів, яке базується на таких принципах:

1. Цільової спрямованості - відповідність проекту проблемам розвитку території або економічних суб'єктів з неухильною координацією цілей, заходів щодо їх досягнення і передбачених результатів.

2. Комплексності - облік систематичного ефекту в соціальних, економічних та екологічних аспектах.

3. Альтернативності - проекти повинні розроблятися і оцінюватися з позицій ресурсного забезпечення та результативності функціонування не одних, а кількох альтернативних варіантів.

4. Ефективності - тобто досягнення позитивних економічних, соціальних та інших результатів щодо підприємства або регіону в цілому.

Підготовка програми інноваційної політики підприємства повинна включати в себе:

1) аналіз виробничих можливостей, в результаті якого визначаються вільні площі, типи та якість обладнання, що простоє чи завантажене частково;

2) маркетингові дослідження з насиченості ринку виробами, які можуть виготовлятися на підприємстві з урахуванням пропозицій технологічних служб, а також виставок, ярмарків і т.ін.;

3) техніко-економічний аналіз можливих напрямків розвитку виробництва, що мінімізують додаткові витрати при організації чи розширенні виробництва продукції.

Перед розробкою програми кожне виробниче підприємство, яке має за мету орієнтацію на інноваційні проекти, спочатку повинне бути досліджене на відповідність таким критеріям: наукоємності, конкурентоздатності і якості продукції, інноваційним та економічним.

Дані критерії представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Критерії інноваційно орієнтованого підприємства

№	Найменування критерію	Одиниця виміру	Значення критерію (не менше)
Критерії наукоємності			
1	Частка витрат на науково-дослідні роботи в обсязі товарної продукції	%	5
2	Частка витрат на використання науково-технічних досягнень в обсязі товарної продукції	%	5
3	Відносна частка наукових, інженерних і технічних працівників у загальній чисельності зайнятих	%	15
4	Співвідношення витрат на науково – дослідні і дослідно-конструкторські роботи та витрат на впровадження нової техніки і технології	-	2/3
Критерії конкурентоздатності і якості продукції			
5	Наявність у структурі реалізованої експортної продукції	-	Повинна бути
6	Коефіцієнт відновлення продукції за рік	%	5
Інноваційні критерії			
7	Впровадження на підприємстві технологічних інновацій	-	Повинні бути
8	Наявність у складі продукції принципово нових виробів, що не випускалися раніше підприємствами в Україні	-	Повинна бути
9	Співвідношення кількості інновацій - продуктів і інновацій-процесів	-	2/1
Економічні критерії			
10	Фондоозброєність праці на підприємстві	Тис.грн./ос.	Середня по галузі
11	Продуктивність праці	Тис.грн./ос.	Середня по галузі
12	Коефіцієнт відновлення основних виробничих фондів і їхньої активної частини	%	Середній по галузі

Отримання результатів, запланованих в програмних документах регіонального рівня і рівня підприємств, потребує розробки чітких та цілеспрямованих заходів щодо формування механізму регулювання інноваційними процесами.

Моніторинг інноваційного розвитку регіону своєю найважливішою частиною має інформаційно-аналітичну систему дослідження і прогнозування ситуації, що включає такі складові:

1. Інформаційні системи, які дозволяють експерту мати постійний доступ до оперативної звітності. В них у діалоговому режимі реалізується можливість аналізу взаємозв'язків показників і встановлення кількісних оцінок пропорцій, відносин між інноваційними процесами.

2. Аналітичні системи, які дозволяють використовувати економіко-математичні моделі для аналізу і прогнозування подальшого розвитку.

Інформаційна система дає статичну оцінку ситуації, виявлення тенденцій, порівняння з аналогами інших регіонів та теоретично доцільними або цільовими нормативами (пропорції, обсяги, критерії, структура), з рівнями показників, що прогнозувалися.

Аналітична система дозволяє прогнозувати перспективу, підбирати найоптимальніше державне регулювання і на цій базі активно втручатися у динаміку подій.

Порядок роботи розглянутих систем включає в себе використання сучасних комп'ютерних технологій у діалоговому режимі та методів статистичного аналізу, економетричних і структурних моделей.

Оцінка і передбачення можливого розвитку ситуації методами регіонального моніторингу інноваційних процесів є суттєвим елементом забезпечення розвитку соціально-економічного розвитку регіону. Система моніторингу інноваційних процесів на рівні регіону повинна стати оперативною експертною системою - джерелом інформаційно-рекомендаційних послуг для напрацювання регіональної політики. Ціль моніторингу - постійне відстеження змін ситуації, її імітаційне моделювання та прогнозування. Поряд з головною метою система моніторингу інноваційних процесів передбачає вирішення ще цілого ряду взаємопов'язаних завдань:

- оперативну оцінку існуючого рівня тенденцій інноваційного розвитку регіону;
- визначення необхідних обсягів та ефективності інвестицій, їх взаємозалежності з ростом ефективності регіональної системи;
- короткострокове прогнозування тенденцій, варіативності та динаміки регіональної інноваційної ситуації.

Розвиток інноваційних процесів сприятиме досягненню високих темпів економічного розвитку підприємств, регіону і держави в цілому, ефективному використанню продуктивних сил і всіх видів ресурсів. При цьому формування системи регіонального управління інноваційними процесами повинне спиратись на взаємодію інститутів держави, області та суб'єктів господарювання різної форми власності. Механізм їх взаємодії, метою якого є перерозподіл ресурсів із застарілих галузей у сучасні виробничо-технологічні комплекси, модернізація економіки, підвищення її ефективності за рахунок впровадження нових технологій, повинен підлягати подальшій розробці.

Джерела та література:

1. Черваньов Д.М., Нейкова Л.І. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України. - К.: Знання, 1999. - 514 с.
2. Геєць В.М. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку: Монографія. - К.: Фенікс, 2003. - 1008 с.
3. Федулова Л.І. Інноваційна теорія економічного розвитку// Проблеми науки. - 2005. - № 3. - С. 41-47.
4. Інноваційна діяльність у Чернігівській області. Статистичний збірник. - Чернігів: Обласне управління статистики, 2005 р. -32 с.
5. Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Чернігівській області» від 18 11. 2000 р. - Відомості Верховної Ради, 2000, № 12 - С. 5-9.

***Василь Бондар,
Алла Холодницька***

ФІНАНСОВО - ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ ІННОВАЦІЙНО ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТОВ «АГРОФІРМА «АВАНГАРД»

Необхідною передумовою структурної перебудови економіки України, відновлення її виробничого потенціалу та створення конкурентоспроможної

економіки є активізація інвестиційних та інноваційних процесів. Це пов'язане з тим, що існує тісний взаємозв'язок між динамікою інвестицій та результатами господарювання, оскільки обсяги інвестицій безпосередньо залежать від частки ВВП, що використовується на нагромадження. Успішний розвиток сільського господарства можна забезпечити лише за умови здійснення активних інвестиційних та інноваційних процесів.

Незважаючи на деяке пожвавлення інвестиційного процесу в Україні, позитивні тенденції в інвестиційній сфері ще не набули стійкого характеру. Крім того, в умовах трансформації економічних відносин поки що продовжують діяти чинники, що стримують розвиток інвестиційної та інноваційної діяльності.

Вирішення проблеми активізації та підвищення ефективності управління інноваційно-інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств об'єктивно зумовлює потребу в опрацюванні стратегій їх поведінки на інвестиційному ринку, рівень конкуренції на якому з інтенсифікацією процесу стабілізації фінансово-кредитного ринку поступово посилюватиметься.

Багато вітчизняних та зарубіжних економістів проводять аналіз стану інвестиційного та інноваційного процесу, здійснюють оцінку роботи іноземних інвесторів на вітчизняному ринку, запозичують зарубіжний досвід впровадження та регулювання інвестиційно-інноваційної діяльності, розробляють заходи, що сприятимуть активізації залучення іноземних капіталів у вітчизняну економіку.

У дослідженнях вчених-економістів, перш за все таких, як П. І. Гайдуцький, В. О. Горьовий, С. О. Гуткевич, Й. С. Завадський, М. І. Кисіль, М. Ю. Коденська, Л. І. Нейкова, Г. М. Підлісецький, М. А. Садиков, Д. М. Черваньов, В. В. Юрчишин, В. М. Яценко та інших та їх публікаціях, висвітлюються загальні підходи до дослідження сутності інвестицій, управління інвестиціями та інноваціями, а також до формування заходів, що спрямовані на підвищення економічної ефективності від впровадження інвестицій та інновацій в підприємствах різних форм власності та господарювання.

Серед зарубіжних науковців дослідженню цих питань присвятили свої праці Р. Барроу, Дж. Бейлі, Л. Дж. Гітман, Дж. М. Кейнс, О. Кріє, Й. Шумпетер та ін.

На жаль, проблеми інноваційних та інвестиційних перетворень у нашій державі ще не вирішені і потребують детального вивчення. У зв'язку з переходом України до ринкової економіки все гостріше постає питання про місце і роль інвестиційної та інноваційної політики в структурі регіонального регулювання економіки.

АПК України на сьогодні дуже гостро потребує інвестицій у виробничу сферу, причому як внутрішніх, так і зовнішніх. Тому при розгляді питань інвестування аграрного сектора економіки та підвищення економічної ефективності роботи підприємств у результаті впровадження інвестицій особливу увагу слід зосередити на внутрішніх інвесторах, яким попри суто економічний інтерес має бути властиве і почуття патріотизму, державницький підхід до проблеми.

Україна як індустріальна держава з ринковою економікою, з розвинутим аграрним сектором економіки має певні переваги для комплексного розвитку інвестиційно-інноваційного процесу на якісно новому рівні. Насамперед - це політика відкритості для світового співтовариства, наявність промислового потенціалу, родючих земель, природних ресурсів, належним чином підготовлених кадрів. На сьогодні необхідний пошук нових шляхів виходу країни з ситуації, що склалася, головними з яких мають стати впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій, поступове оновлення машинно-тракторного парку, прискорення інноваційного процесу, випуск конкурентоспроможної продукції, розширення експортних можливостей України. Тому сільськогосподарських товаровиробників необхідно орієнтувати на впровадження

інноваційних технологій з урахуванням досвіду кращих підприємств та світових досягнень, раціональне використання ґрунтово-кліматичних умов, по можливості розширювати виробництво за рахунок внутрішнього інвестування.

Варто зауважити, що в процесі реформування аграрного сектора економіки вже частково вдалося подолати спад обсягів інвестування сільськогосподарських підприємств та започаткувати позитивну динаміку інвестиційних процесів. У ринкових умовах більшість інвесторів переорієнтувалась на випереджаюче вкладення капіталу в галузі зі швидкою окупністю, гарантованим отриманням прибутку та мінімальними економічними ризиками. На даний час ще багато сільськогосподарських підприємств не досягли того рівня інвестиційної привабливості, за якого вони могли б привернути увагу зарубіжних та вітчизняних інвесторів, оскільки значна частина їх ще не забезпечує належного рівня прибутковості, має слабку та застарілу матеріально-технічну базу, не достатньо кваліфікований персонал, а тому за таких умов питання про вкладення коштів у такі підприємства поки що залишається не вирішеним. Нині багато підприємств використовують внутрішнє інвестування за рахунок власних коштів. Це інвестиції в основний і оборотний капітал, інноваційні інвестиції.

Аналізуючи стан управління інвестиційно-інноваційною діяльністю сільськогосподарського підприємства ТОВ агрофірми «Авангард» с. Свердловка Коропського району Чернігівської області, а точніше одного з його структурних підрозділів - тепличного господарства, ми бачимо, що воно протягом шести років, незважаючи на складні умови господарювання, успішно функціонує та може бути прикладом впровадження новітніх технологій, тобто вкладень коштів у новациї, які забезпечують кількісне та якісне поліпшення підприємницької (виробничої) діяльності підприємства завдяки впровадженню науково-технічного прогресу. Основною метою здійснення таких інвестицій є скорочення витрат на виробництво, одержання прибутку, забезпечення конкурентоспроможності продукції, досягнення соціальних результатів. Незважаючи на значне скорочення обсягів виробництва овочів у сільськогосподарських підприємствах, ТОВ «Агрофірма «Авангард» - це сучасний тепличний комбінат по вирощуванню томатів і огірків за новітніми голладськими технологіями.

Теплиця господарства - це справжня майстерня передового досвіду, школа, де вчать працювати за новітніми технологіями.

Тепличне господарство підприємства займає 4,4 га, з яких на площі 4 га вирощують томати, а на 0,4 га - огірки. Крім того, товариство має у розпорядженні орендовані землі, які використовуються для вирощування зернових та ріпака, здійснює інші види діяльності, головними чином пов'язані з переробкою виробленої у власному господарстві продукції. Звичайно, поки що це типове реформоване сільськогосподарське підприємство не має таких значних обсягів виробництва продукції та площ, зайнятих під овочами закритого ґрунту, як спеціалізовані підприємства овочепродуктового комплексу, але на рівні Чернігівської області воно поки що залишається кращим. У тепличному господарстві підприємства працює 60 чоловік.

Так, у 2004 році було вирощено 1412 т овочів, витрати на вирощування яких становили 3 млн. 700 тис. грн., сума отриманого доходу від реалізації - 4 млн. 500 тис. грн., прибуток від реалізації - 800 тис. грн. У звітному році результати господарювання дещо змінилися, зокрема обсяг виробництва овочів збільшився на 50 т, середня урожайність - 34,4 кг/м², витрати на виробництво дорівнювали 4 млн. 972 тис. грн., що на 1 млн. 272 тис. грн. перевищили витрати минулого року. Доход від реалізації продукції - 5 млн. 373 тис. грн., що перевищує показник 2004 року на 873 тис. грн. Чистий прибуток - 240,6 тис. грн. за результатами 2005 року, що на 35,6% менше показника минулого року.

Якщо порівняти результати господарювання підприємства за звітний і минулий роки, то варто зауважити, що у зв'язку з високою капіталоємністю виробничого процесу показники економічної ефективності роботи підприємства мають тенденцію до поступового зниження. Так, якщо у 2004 році на 1 грн. витрат в середньому було отримано 0,10 грн. чистого прибутку, то за результатами звітного року цей показник на рівні 0,05 грн. У свою чергу рентабельність виробництва різко знизилася - 16, 5% проти показника минулого року. І це зрозуміло, бо витрати на виробництво зросли на 34,4%, а виручка від реалізації продукції - лише на 19,4%, що призвело в свою чергу до зменшення суми одержаного прибутку на 25%. Слід сказати, що така різка зміна вищеназваних показників викликана значним підвищенням витрат на виробництво овочів, пов'язаним із підвищенням вартості енергоносіїв, неефективною ціновою політикою держави і переробних підприємств та рядом інших факторів, які не залежать безпосередньо від підприємства, адже воно підвищує обсяги виробництва і реалізації продукції, ретельно слідкує за дотриманням технології виробничого процесу, постійно впроваджує різноманітні заходи, спрямовані на дотримання режиму економії затрат.

Виробництво тут, звичайно, енергоємне, бо газова магістраль живить його недешевим теплом і, на жаль, поки що в структурі затрат витрати на оплату енергоносіїв займають 40%. Отже, незважаючи на всі переваги такого виду опалення, в сучасних умовах, коли ціни на газ постійно зростають, він поступово стає економічно не вигідним для підприємства, оскільки витрачається багато коштів на плату за нього. У зимовий період підприємство сплачує за газ 250 - 300 тис. грн. за місяць. Нині вже ведеться робота по впровадженню нового виду опалення теплиць. Мова йде про використання біопалива, що дасть змогу значно знизити витрати в розрахунку на одиницю продукції, що виробляється. Найоптимальнішим варіантом для підприємства може стати використання соломи для опалення теплиць. Зокрема дослідженнями встановлено, що при середній вологості соломи 30-40% максимальна температура горіння у теплиці становитиме 30 - 40°C, а середня температура горіння у теплиці 15 - 20°C. При цьому перед використанням солому подрібнюють, зволожують і додають 0, 6% розчин сечовини. За таких умов рулон соломи в середньому може горіти 8 годин. Такий вид біопалива для підприємства є найприйнятнішим, оскільки солома від вирощування зернових залишається і може бути ефективно використана для опалення, крім того, вона є одним з найекономніших видів біопалива. З цього приводу працівники підприємства вже запозичують передовий досвід у іноземних партнерів та планують найближчим часом встановити відповідні котли і почати використовувати біопаливо для опалення теплиць.

Виробництво овочів ще й примхливе, бо, наприклад, для запилення помідорів доводиться закуповувати в Ізраїлі спеціальних джмелів, а один вулик таких джмелів коштує близько 140 євро. Підприємству для запилення помідорів на всій площі теплиць необхідно кожні два місяці купувати 20 вуликів, оскільки 1 вулик живе лише 2 місяці. А це в свою чергу також потребує немалих затрат.

Овочівники відходять від традиційних технологій вирощування овочів, а разом з цим і вимоги до насіння овочевих культур змінюються. Однією з основних проблем є придбання якісного насінневого матеріалу, який відповідав би вимогам по схожості, стійкості до хвороб, врожайності, товарності овочевої продукції для споживання у свіжому вигляді і для переробки. Для того, щоб продукція відповідала вимогам часу та була конкурентоспроможною, підприємство ставить високі вимоги до насінневого матеріалу, який купує. Зокрема для посіву помідорів використовують насіння голландського гібриду «Раїса», яке характеризується гарною схожістю (97 - 98%) та високою урожайністю (до 40 кг/м²). Для посіву огірків

використовують московський сорт «Кураж». У середньому за рік підприємство витрачає на насіння 120 тис. грн. Для вирощування насіння і розсади підприємство використовує голландський торф, який теж купує. Виробничий цикл починається з третьої декади листопада і триває до 20 жовтня. З лютого по жовтень помідори і огірки дають урожай. Особливістю технології є і те, що для вирощування помідорів використовують перліт.

Аналіз сучасних тенденцій розвитку галузі закритого ґрунту свідчить про те, що нині освітлювальна техніка відіграє значну роль в ефективності виробництва розсади і особливо у світлокультурі овочів. Якість освітлення визначає успіх усього виробництва, а у затратній частині, крім капітальних затрат, з'являються значні витрати на електроенергію для освітлення, які складають значну частину собівартості продукції, що виробляється, а тому ефективність освітлювального обладнання стає суттєвим економічним фактором. При професійному підході це дозволяє збільшити загальнорічний збір продукції в 1,5 - 2 рази з одиниці площі і підвищити рентабельність тепличного комбінату. Підприємство значну увагу звертає на якість освітлення теплиць, намагається постійно підтримувати необхідний світловий режим, який повинен відповідати технології вирощування помідорів та огірків. У середньому на електроенергію щомісяця витрачається 30 тис. грн.

Значну увагу керівництво підприємства звертає на умови праці та оплату праці працівників, зокрема, у звітному році середня заробітна плата працівників тепличного господарства становила 650 грн., що помітно перевищує рівень оплати праці в сільськогосподарських підприємствах області. Крім того, застосовуються різноманітні види матеріального стимулювання, що сприяє підвищенню зацікавленості працівників у результатах своєї роботи.

Варто зауважити, що однією з ключових проблем, яка стримує розвиток і впровадження інвестицій та інновацій як у ТОВ «Авангард», так і в будь-якому іншому сільськогосподарському підприємстві, поки що залишається недостатність власних фінансових ресурсів, а також бюджетного фінансування відповідних програм, спрямованих на розвиток сільського господарства. Тому для забезпечення подальшого підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств в Україні потрібно створити ефективний механізм кредитування, який би був економічно вигідним для сільськогосподарських товаровиробників.

Сільськогосподарським товаровиробникам доцільно звенути більшу увагу на процес фінансового планування, яке більшість з них взагалі не використовує або здійснює не на належному рівні, а це в свою чергу негативно впливає на результати господарювання.

Слід зазначити, що, незважаючи на складні умови господарювання, працівники ТОВ «Агрофірма «Авангард» постійно перебувають у творчому пошуку, впроваджують новітні технології виробництва, запозичують досвід у кращих вітчизняних та зарубіжних підприємств овочевого напрямку, використовують досягнення науки і техніки, розширюють виробничі потужності підприємства, створюють умови для переробки виробленої продукції у власному господарстві, а головне - вони зацікавлені у результатах своєї праці та завжди у своїй роботі йдуть в ногу з часом.

Аналіз інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства дає підстави стверджувати, що інноваційний розвиток АПК можна забезпечувати шляхом розробки і впровадження у виробництво й переробку продукції сільського господарства високих новітніх технологій радикального прискорення науково-

технічного прогресу, зниження витрат на одиницю продукції, врегулювання цін на сільськогосподарську продукцію та забезпечення економічної ефективності виробництва продукції, підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняного товаровиробника на внутрішньому ринку та сприяння її виходу на світовий ринок, оскільки тільки високоякісна продукція з низькою собівартістю здатна витримати конкуренцію зі світовими аналогами, може забезпечити отримання гарантованого доходу, дасть можливість окупити вкладені кошти, а також сприятиме нагромадженню капіталу, за рахунок якого підприємства матимуть змогу розширити виробництво, удосконалювати існуючу технологію, підвищувати якість продукції, що виробляється, впроваджувати досягнення науково-технічного прогресу та передового досвіду.

Інвестиційну проблему у сільському господарстві, незважаючи на її складність та масштабність, можна вирішити через сприяння залученню у сільське господарство інвестицій з інших галузей, створення ефективного механізму кредитного забезпечення інвестиційної діяльності товаровиробників.

Такий підхід до розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств з боку держави і безпосередньо самих товаровиробників дасть змогу сільськогосподарським підприємствам бути прибутковими і конкурентоспроможними як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках сільськогосподарської продукції.

Джерела та література:

1. Музика П. М. Активізація інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки в Україні. Економіка АПК, 2005, № 8. - ст. 42.
2. Музика П. М. Підвищення ефективності інноваційної діяльності в сільськогосподарському виробництві. Економіка АПК, 2005, № 6. - ст. 64.
3. Ю. В. Жарков. Формування системи механізмів управління інноваційним процесом в АПК регіону. Економіка АПК, 2003, № 8. - ст. 57.
4. Л. В. Білозор. Особливості формування ринку інноваційної продукції в аграрній сфері, Економіка АПК, 2005, № 2. с. 106.
5. Н. І. Біляк. Визначення інвестиційної привабливості галузей сільського господарства Карпатського регіону. Економіка АПК, 2005, 9 ст. 67.
6. М. О. Орликовський. Державне регулювання інвестиційного процесу в агропромисловому комплексі. Економіка АПК 2005 № 6 ст. 91.
7. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 року № 40-IV. - Урядовий кур'єр. - 2002. - Липень.
8. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 16 січня 2003 року, № 433 - IV.
9. Петров В. М. Інноваційні пріоритети технічної політики в АПК. Економіка АПК, 2005, № 7 ст. 11.
10. В. М. Яценко. Формування та реалізація інвестиційно-інноваційного розвитку сільського господарства. Економіка АПК, 2004, № 12 ст. 68.
11. М. С. Вітков. Розвиток інвестиційної політики в сільському господарстві України. Економіка АПК, 2005, № 1, ст. 54.
12. В. О. Шлапак. Аспекти інноваційного розвитку сільського господарства України. Економіка АПК 6, 2004 ст. 65.
13. Грицаєнко Г. І., Шквиря Н. О. Інвестиційна привабливість АПК України з позиції іноземних інвесторів. Економіка АПК, 2004, № 7, ст. 64.
14. Дацій О. І. Державне регулювання інноваційної діяльності в Україні. Економіка АПК, 2004, № 3, ст. 97.
15. Сердюк І. Г. Державне регулювання інноваційної діяльності суб'єктів господарювання. Економіка АПК, 2003, № 10, ст. 39.
16. Отецький А. О., Понеджа О. А. Залучення інвестицій шляхом випуску цінних паперів у системі АПК. Економіка АПК, 2002, № 2, ст. 64.
17. Гайдучський А. П. До питання оцінки інвестиційної привабливості аграрного сектора економіки. Економіка АПК, 2002, № 4, ст. 87.
18. М. І. Кисіль. Тенденції і напрями активізації аграрного інвестиційного процесу. Економіка

АПК, 2002, № 4, ст. 66.

19. В. В. Волкодав. Інвестиційний клімат в агропромисловому комплексі України. Економіка АПК, 2002, №6, ст. 62.

20. С. П. Поліщук. Особливості регулювання інвестиційної діяльності в АПК. Економіка АПК, 2002, № 5 ст. 103.

21. М. А. Садиков. Інноваційна діяльність та її сутність у сфері АПК. Економіка АПК. 2002, № 1, ст. 63.

22. Артиш В. І. Лізинг в інвестування сільського господарства України. Економіка АПК. 2002, № 1, ст. 83.

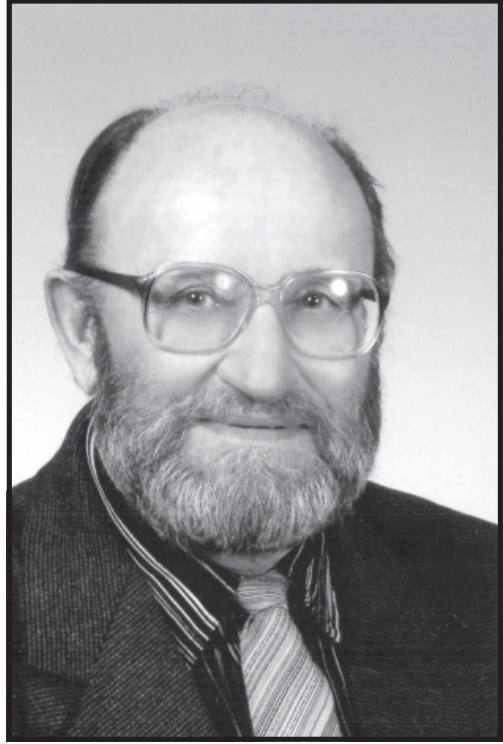
23. Гайдучкий А. П. Прямі іноземні інвестиції в аграрному секторі економіки України. Економіка АПК, 2002, № 9 ст. 91.

24. Гайдучкий А. П. Підвищення інвестиційної привабливості інфраструктури аграрного сектора. Економіка АПК, 2004, № 10 с. 99.

25. Садиков М. А. Основні напрями інноваційної діяльності в АПК. Економіка, фінанси, право, 2003, № 6.

Шевченко Володимир Ісакович

Чернігівський Сократ. Такими словами вшановували найближчі колеги кілька місяців тому 65-річчя Володимира Ісаковича Шевченка. Сьогодні, підтверджуючи цей вислів, робимо це із сумом, бо ж безсилі зупинити неблаганну смерть. 22 липня 2006 року серцева хвороба стала трагічним і передчасним завершенням його життєвого шляху.

В. І. Шевченко народився 25 грудня 1940 р. на Київщині у смт Макарів. Після п'ятирічної служби в радянській армії вступив (1964 р.) на філософський факультет Київського державного університету імені Тараса Шевченка. Близьку закінчивши навчання, викладав протягом 1969 - 1971 рр. філософію в Краматорському індустріальному інституті. У 1971 р. повернувся в альма-матер, цього разу вже аспірантом. Із 1974 р. він пов'язав свій життєвий і творчий шлях із Черніговом. Понад тридцять років працював у вищих навчальних закладах обласного центру: політехнічному, педагогічному, а останнім часом економіки і управління і за сумісництвом в інституті права, соціальних технологій та праці. Як педагог В. І. Шевченко користувався незаперечним моральним авторитетом серед студентів, його відзначала глибока філософська культура, одухотворена людяність. Благотворний вплив самої особистості Володимира Ісаковича заслуговує на пам'ять і визнання тих, хто сьогодні бере в руки естафету «дружби з мудрістю».

Кандидатську дисертацію В.І. Шевченко захистив 1978 року, а в 1993-ому - докторську на тему: «Концепція пізнання в українській філософії. (Логіко-історичний аспект)». Стає першим на Чернігівщині доктором філософських наук, з тим професором, провідним фахівцем з історії української філософії. У 2006-ому його обрано академіком Академії наук вищої школи України, входив до складу спеціалізованих вчених рад при Дніпропетровському національному університеті, Інституті вищої освіти Академії педагогічних наук України, Науково-дослідному інституті українознавства, а також редакційних колегій часописів «Сіверянський літопис», «Філософія освіти» та «Українознавство». За заслуги перед українським народом у науковій, педагогічній та громадській діяльності у 2004 р. нагороджений Грамотою Верховної Ради України.

Творчий доробок В. І. Шевченка складають сотні наукових праць, серед яких «Концепція пізнання в українській філософії» (1993), «Філософія: історія і сучасність» (1996), «Нарис філософської думки Чернігово-Сіверщини» (1999), «Філософська зоря Лазаря Барановича» (2001), «Дружба з мудрістю або основні проблеми української філософії» (2006). Як учений Володимир Ісакович відзначався широтою наукового кругозору, глибиною й оригінальністю постановки проблем. Свідчення цьому його монографії, статті, у тому числі в журналі «Сіверянський літопис», постійним і бажаним автором якого він був протягом багатьох років. У своїх фундаментальних

історико-філософських працях він визначав засадничі принципи української філософії, започатковуючи концепцію пізнання, розробляючи філософську антропологію, філософію освіти, українознавство як філософію, що сприяло розвитку національної самосвідомості. Інтелектуальна потуга вченого справляла животворний вплив на всі галузі філософського життя України. Він був організатором ряду наукових конференцій, присвячених філософії освіти Лівобережної України, очолював Чернігівське відділення Українського синергетичного товариства.

Свої унікальні знання, багатий життєвий досвід талановитий педагог і вчений передавав молоді. Володимир Ісакович підготував 5 кандидатів наук. Теоретик людинознавства, він був мудрим керівником створеної ним Чернігівської філософсько-антропологічної школи, дбаючи про її взаємодію з науковими центрами України. Він умів підтримати й плекати не своє «Я», «почути Іншого», терпіти «різності» як у своєму найближчому, так і більш віддаленому професійному оточенні. Кому довелося спілкуватися та співпрацювати з Володимиром Ісаковичем, відчували його шляхетність, інтелігентність, вражалися масштабністю його наукових досліджень.

Вшановуючи світлу пам'ять Володимира Шевченка, ми маємо зберегти той етос саможертвної працелюбності, напруженої філософської турботи про людину й світ, який він уособлював.

Редколегія та редакція журналу «Сіверянський літопис».

ПРО АВТОРІВ

Климович Наталя - випускниця магістратури Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка.

Адруг Анатолій - кандидат мистецтвознавства (м. Чернігів).

Павленко Сергій - головний редактор журналу «Сіверянський літопис».

о. Мицик Юрій - доктор історичних наук (м. Київ).

Кулаковський Петро - кандидат історичних наук (Національний університет «Острозька академія»).

Піріг Петро - доктор історичних наук (м. Чернігів).

Гринь Олена - кандидат історичних наук (ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка).

Коропатник Михайло - кандидат історичних наук (м. Чернігів).

Тимошенко Тетяна - аспірантка кафедри українознавства і політології ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка.

Демченко Тамара - кандидат історичних наук (м. Чернігів).

Довбня Віктор - кандидат філософських наук (м. Чернігів).

Дмитренко Наталія - науковий співробітник Ніжинського краєзнавчого музею.

Компанець Олександр - студент 4 курсу факультету економіки і менеджменту НАТІ (м. Ніжин).

Коновальчук Валентин - викладач суспільних дисциплін НАТІ.

Шевченко Володимир - кандидат історичних наук (ЧДІЕУ).

Рахно Олександр - кандидат історичних наук (ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка).

Коваленко Олександр - кандидат історичних наук, декан історичного факультету ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка.

Остришко Андрій - кандидат історичних наук (ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка).

Мащенко Станіслав - кандидат філософських наук (ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка).

Пуліна Вікторія - аспірантка кафедри філософії та культурології ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка.

Дзюба Тетяна - кандидат філологічних наук (м. Чернігів).

Дудко Віктор - кандидат філологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту української літератури НАН України.

Парохіна Марія - кандидат історичних наук (Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка).

Полушкіна Тетяна - кандидат історичних наук (Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка).

Савченко Володимир - кандидат економічних наук (м. Чернігів).

Шкарлет Сергій - кандидат економічних наук, доцент Чернігівського інституту інформації, бізнесу і права Міжнародного науково-технічного університету.

Акименко Олена - старший викладач Чернігівського державного технологічного університету.

Лебединська Людмила, Ремньова Людмила - викладачі ЧДІЕУ.

Косач Ірина - кандидат економічних наук (ЧДІЕУ).

Бондар Василь - кандидат економічних наук (ЧДІЕУ).

Холодницька Алла - аспірантка ЧДІЕУ.